KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XVII-ik évf. Mártius, Aprilis. 1882. 2-ik füzet.

AGH ISTVÁN UNITÁRIUS PÜSPÖK ÉLETE ÉS KORA.

A mit e férfiról Kénosi és Fosztó-Uzoni egyháztörténetirók*) s utánuk Székely Sándor irtak**), hiányos; a mit az Egyetemes Magyar Encyclopaedia czikkirója közölt***), felületes és téves. Megkisérlem az elsőt pótolni, az utolsót megigazitni. Két évtized előtt hivatalelőde, Szent-Ábrahámi Mihály életrajzát adván: folytatnom mintegy önként jő. Ismerem ama korszakot és uralkodó eszméit, igen a bécsi és hazai kormány vallásügyi politikáját, s főleg Bajtai r. kath. erdélyi püspök alatt az unitáriusok sulyos megpróbáltatását és szenvedéseit. Az egyház belső élete történetéhez az adatokat saját levéltára őrzi, ezt irja meg más. Én a külsőhez adok uj részleteket s azt az eddiginél valódibb vonásokban tüntetem fel.

A tudós Balogh Ferencz ur középkori spanyol intolerantiája csak a minap a törvényesen bevett vallások közül kiakolbulitá****) az unitáriusokat. Kálmán Farkas ur a protestáns irók és tudósok életrajzait adja ki, a kik közt — szerinte — az unitáriusok nem foglalhattak helyet. Miért? Fejtegetni nem ide tartozik. Ugyan ő éles polemiát folytat egy r. katholikus zene- és énekismerővel a felett: kitől, honnan származnak a XVI-ik százi vagyis a reformatio első korabeli protestans egyházi ének- és dallamszövegek? Figyelemmel kisérem, sokszor bámulok a vita menetén; mert az unitáriusokról, mintha nem is léteztek volna, alig van némi emlékezés; pedig a reformatió zászlóvivői az erdélyi részekben ők voltak, Dávid Ferencz és Heltai Gáspár fogadtatták el az erdélyi magyarsággal, sőt

*) Kézirati müveik a kolozsvári fő- és székely-keresztúri középtanoda könyvtárában.

**) Unitária Vallás Történetei Erdélyben. Kolozsváratt, 1839.

***) I. kötet, 1859. 16 l.

****) Bugát Pál hajdan igy forditotta magyarra az excommunicatio szót.

a törvényhozással is a református és unitárius hitvallást; ők adták ki az első magyar énekes könyveket. Dávid Ferencznek egyetlen énekét láttam megemlítve, a ki pedig emelkedett költői lelkületü iró és gyakorlott verselő volt, s a magyar egyházi éneklésnek, mint a reformátio elvei és tanai hatalmas terjesztő eszközének egyik fő megalapitója.

Ideje az unitáriusoknak e felett gondolkozni, s főleg az ének-kérdéshez hozzá szólni; az unitárius irók életrajzait pedig kiadni. Megirta azt már Kénosi és Fosztó-Uzoni a mult száz végefeléig töredékesen, csak ki kellene egészitni s az ezutániakat hozzáadni. Ugy tudom, a derék tudós és magának kitünő hirt és nevet szerzett theologus Simén Domokos erre tett is előkészületet. Utána kellene hagyatékában nézni. Hátha ott a gyüjtés munkája már mint bevégzett lenne föltalálható. A mi érdekeinket nekünk kell szolgálni és védni. Az irodalom mozgalmas és tevékeny élete tova siet, s rideg feledésben hagyja a magáról nem tanuskodó szellemi erőt s bármi fényes irodalmi érdemeket. Én e czélnak szolgálni kivánva teszem közzé e sorokat.

Agh püspök nevét a közokleveleikben mindig igy irta alá: Sepsi-Szentkirályi Agh István, nemesi eredetét fejezve ki általa. Ő az is volt. A székelyek irott nemesi bizonyitékai a Lustralis könyvek, készültek Mátyás királytól kezdve ugy a nemzeti fejedelmek, mint az osztrák-házi uralkodók alatt. Bele volt igtatva mind az öt székely-szék hadereje, fő- és alkapitányok, hadnagyok és vitézek? továbbá, hogy kik nemesek, lovasok s hány lóval állottak hadi sorba? kik puskás gyalogok és darabontok? E könyvekben a S.-Szentkirályi Agh-nemzetség tagjai ugy vannak feltüntetve, mint kik 1—2 lóval ültek fel had idején. Előneve elhagyása tehát nem igazolható, Ágh-nak irni téves.

Született Háromszék Sepsi alszékében *) S. Szentkirályon 1709. nemes szülőktől, ott tanult a poezisig; azután Kolozsváratt az unitáriusok főtanodájában, hol dicséretesen végezvén: 1734. külföldi akadémiára választatott s közköltségen kiküldetett. Három évig volt az ámsterdámi egyetemen; azután átutazólag többeket is meglátogatott; 1737-n tért vissza s 1738-an kezdve évek soránt át a kolozsvári főtanodában — Colle-

*) A más két alszék: Kézdi és Orbai szék, ma együtt Háromszék-megye.

gium — felváltólag a következő tantárgyakat tanitotta: physika, geometria, logika, metaphysika; továbbá a görög és zsidó nyelvet s ezekkel kapcsolatban a theologiát, utóbbit főleg mint állandó rendes tanár. Szakmája minden tárgyában tankönyvet irt, mit előadásaiban használt s a mik kéziratban fenmaradván: későbbi tanárok és következő nemzedékek is használtak.*)

Agh külföldről visszatértekor Crellius Sámueltől, kora egyik legjelesebb tudósától oly ajánló levelet hozott Szent-Ábrahámi püspökhöz, a mi őt igen kedvezően jellemzi s választott pályáján előmenetelét már előre biztositotta. „Haza megy tehát — igy szól az 1737. jul. 13. kelt levél — övéi közé igen tudós és jeles atyánkfia, hátra hagyván bennünk az utána való vágyakodást, a kivel élni szeretnénk s a kivel óhajtanók meghalni. Vajha ezen fáklya a ti egyházatokban és tanodátokban késő aggságig világithatna! Ő, a kikkel e tartományokban megismerkedett, érdemei által mindenek kedvezését és barátságát megnyerte. . . .“

Az egyház őt 1754-ben a közjegyzői — Generalis Notarius — diszes állásra emelte s négy év mulva, 1758-ban Szent-Ábrahámi püspök márcz. 3-án történt halála után, annak megüresült székébe. Az unitáriusok autonomiai joga szerint az egyház püspökét a köz-zsinaton szokta megválasztani, föles-

*) Ezek a következők:

I. Institutiones Metaphysicae.

II. „ Physicae.

III. Conpendium Physicae in usum Auditorum incipientium (sic!) A. 1754. Ennek jelszava volt: Amicus Plato, Amicus Aristoteles, sed magis Amica veritas.

IV. Institutio geographica.

V. Notae quaedam in Logicam. A. 1740.

VI. Grammatica Hebraica.

VII. Loca Veteris Foederis, ex quibus . . . Trinitatis Dogma probari solet. A. 1745.

VIII. Loca Novi Foederis explicata.

IX. Notae in Theologiam Szent-Abrahamianam, vel: Notae in Systhema Universae Theologiae Christianae sat.

X. Commentarius in Epistolam ad Romanos et caeteras Paulinas. Inchoavit. A. 1858.

XI. Ünnepi, vasárnapi és halotti prédikácziók, magyarul és latinul.

XII. Halotti szónoklatok — Orationes — „ „ „

XIII. Historia Regis Borusciorum, Friderici II-di, franczjából latinra forditva 1764. juliusban.

Legnevezetesebb müve a XIV-ik: Theologia Christiana. Erről azonban a szövegben.

ketni s hivatalába be is igtatni. Most ettől eltért. Kormánykörökben már régen el volt terjedve az óhaj, hogy az unitáriusoknak nem kellene püspök-választást engedni; 1724-ben, midőn Szentábrahámit megválasztották, a kormányzó az udvarhoz följelentette s megjegyezte, hogy a választás a felségnek nem terjesztetett jóváhagyása alá; minek következtében 1728-ban kimondatott, hogy felsőbb megerősités előtt többé, püspöküket hivatala folytatására fölhatalmazni ne legyen szabad. *) Az egyház aggódott: vajjon e régi vágy érvényesül-e? Vajjon a felsőbb megerősités nem talál-e akadályra? A porosz-osztrák háboru javában folyt: kormány és udvar el voltak foglalva s keresték a magyarok kedvét. E helyzet és az érintett eshetőség arra birta az egyházat, hogy Agh Istvánt a főtanács hivatali elődе halála után t. i. márczius 31-én azonnal püspökké kinevezte, május 20-án a közsinat a kinevezést helybenhagyta; őt feleskette s az egyházi főtanács egyik — papi — elnökévé tette; egyszersmind azonban a kolozsköri esperesi, theologiai rendes tanári és a főtanoda igazgatói — Rector — állomások kötelességeivel is megbizatott, mely tiszteket az egyházi rendszerből kifolyólag mindig a püspök vitt, sőt eddig a kolozsvári főpapi hivatal is a püspökséghez volt kapcsolva; de Agh ezt nem kivánta vinni, kivéve, ha nagy szükség parancsolná, ideiglenesen és saját szabad elhatározása folytán.

A kolozsvári első papságnak tehát a püspöki állástól el választása e férfi korára esik, s azóta maig igy van gyakorlatban.

Ez időtől 1769. decz. 15-kéig vitte a püspökséget, mely napon **) a királyné azon leiratot intézte a kir. főkormányszékhez: „hogy miután ugy értesült, hogy az Erdély nagyfejedelemségi unitáriusok maguknak Superintendensöket meg szokták választani s hivatalba is igtatják, a nélkül, hogy megerősitését kérnék vagy megnyerték volna; tegyen oly intézkedést, hogy azok annak részére, a kit jövőben megválasztnak, mielőtt hivatalát megkezdené, a felség megerősitését kérjék és nyerjék ki.“ Az egyház gondnokai jun. 30-án kitüntetőleg irtak a püspök megerősitése érdekében. „Mint a királyoknak — igy szólnak abban — Istentől adatott a hatalom, hogy a népe

*) 204. 1724. f. k. sz.
1. 1728. „
**) 1055. 1770. udv. 637. kir. f. k. sz.

ket kormányozzák: szintugy az egyházak fejeinek is, a kiket azok megerősitni s a lelkek feletti szelid őrködésöket biztositni szokták. E czélból ajánlják ők tisztelendő és nemes Sepsi-Szentkirályi Agh István püspökjüket, mint tudomány, erkölcs, keresztényi kegyesség s helyes gondolkodás és cselekvésmód tekintetében feddhetlen s az egyház kormányzására teljesen hivatott férfit, kérve a felséget, mint minden egyházak legfőbb s legkegyesebb pátronusát, hogy őt superentendensi hivatalában, melyet ők neki átadtak, felséges tekintélyével őt megerősiteni s megerősitettnek kijelenteni méltóztassék, hogy ő a gondviselésére bizott nyájat, az egyház rendszabásai szerint, Isten iránt kegyességben, a fejedelem iránt hüségben, felebarátai iránt szeretetben megőrizni és kormányozni képes legyen."

A felsőbb és legfelsőbb polgári hatóságoknál semmi nyoma nincs, hogy a kért megerősités megtörtént volna. Ugy látszik, a kormány intézkedése a jövőt illette, miután Agh már régóta közmegelégedésre vitte hivatalát s a megerősités fölöslegesnek, a megtámadás indokolatlannak méltán látszhatott.

Az alkotmány teljes mellőzésével uralkodván a királyné: Agh püspök kényszeritve volt sok egyházi jogcsorbitást eltürni és sok törvény- s intézményellenes felsőbb rendeletet végrehajtani. Más vallásuak megkeresztelése, egyházi büntetés eltörlése, sőt paráznaság vagy feslett élet miatt ekklézsia követés, harmadízi nősülésre a dispensatio-jog elvétele s több ily kérdésben, melyekről az egyházi canon eddig rendelkezett, a hatóságok azok értelmében itéltek vagy határoztak s a püspök foganatositotta; most ellenben a felsőbb világi kormány más eljárást paraocsolt. Ő és a főtanács engedelmeskedett, érette tehát együtt felelősek.

Egyik legérzékenyebb uralkodói parancsoló intézkedés volt az időben a német nyelv köteles tanitása, abból vizsgatétel és az eredménynek kimutatásban följelentése. Ez elébb 1784. jul. 15-én, azután 1785. jan. 7. és octób. 22. tétetett közzé. *) A püspök és főtanács nem vonakodott oly hosszason, mint az ev. reform. egyház, melyet hiveinek nagy száma s hatalmas főurai nagyobb koczkáztatásra bátorithattak. Ez ismételt nógatást és fenyegetést várt be; mig az unitáriusok ugy teljesitették, hogy

*) 5615. 1874. } f. k. sz.
5898. 1785.
11675. „

a püspök és Consistorium egyetértőleg az iskolába menőknek elébb az eddigi latin helyett a nemzeti magyar nyelv tanitását rendelték el; ebből mentek át a német osztályba, hol olvasni és irni tanultak meg, s mikor vizsgáztak, a latin osztályba léptek elő.

Ily vizsga a kolozsvári főtanodában mindkét félévben volt, a tordai közép- és toroczkói altanodában egy évben csak egyszer. Jellemző az, hogy az 1785. márcz. 30-án kelt püspöki jelentéssel fölterjesztett kimutatás szerint a kolozsvári főtanodában, a német osztályból, mint németül irni és olvasni tudó, 18 ifju bocsáttatott fel a latinba, az octob. 5-ki jelentés szerint a toroczkói altanodában 13, a tordaiban 7, a kolozsváriban 19 ifju *), a mi vagy az ifjuság csekély létszámára mutat, vagy azt gyanittatja, hogy a németül tanitás minden sürgetés daczára is csak kis arányban ment előre.

Ezen jelentés és kimutatás évről-évre felküldetett, mert a kormány szigoruan követelte, s hogy Agh püspök a fejedelmi és kormányi kettős áramlattal szembe nem állott, eszélyesen tette. Az ő püspöksége volt az unitáriusokra nézve az áttéritések, templomelvétel és ujak nem épithetése, a közhivatalokból kizarás és vallásuknak nyilt üldözése gyászos korszaka, midőn szó nem arról lehetett, hogy ők a hatalommal ellenkezzenek, hanem galamb-szelidség s kigyói okosság volt szükséges avagy csak annyinak elérésére is, hogy a vallás és követői az élők sorából ki ne irtassanak; a minthogy ez 1749-ben a római katholikusok státus-gyülésében nyilvános tanácskozás tárgyává tétetett s iránta határozat is hozatott. Ez történeti tény, mit más alkalommal igazolni fogok.

Fosztó-Uzoni azon jellemzése tehát, hogy Agh püspök mást kimélő és megsérteni nem kivánó természeténél fogva a közügyek folyamában bajokat idézett elé s vallásfelekezete jogait elég erélylyel védeni nem birta, az ifjuság közt pedig a fegyelmet meglazulni engedte, bár mint egykorunak véleménye, figyelembe vételt érdemel, de aligha döntőnek vehető. Utóbbira bővebb felvilágositást az egyházi levéltár nyujthat, vallása jogainak hív és bátor védelmére a közlevéltárak elegendő adatot szolgáltatnak. Én itt azokból nehány fontosabbat ismertetek.

*) A székely-keresztúri középtanoda még akkor nem létezett.

Ismeretes az ő II. József császárral, mint corregenssel, Kolozsváratt 1773-ban jun. 25. folytatott beszélgetése. *) A püspök az unitárius vallás hitczikkeit s más vallásoktól különbözéseit hévvel s erőhatálylyal fejtegetvén: a fejedelem tréfásan e szókat intézé hozzá: „Engem még sem térittek meg." (Me tamen non convertetis.) „Nem is akarunk ilyesmit — felelé a püspök alázattal — minthogy nem is vagyunk rá képesek. Azonban engedje meg felséged „Hitczikkeinket" (Confessio) eredetiben bemutathatnunk, s tekintse valódinak ezeket, nem a mit gyülölőink mieink gyanánt terjesztenek."

A fejedelem elfogadólag intett felé s ő átadá a Hitczikkek könyvecskéjét. Ekkor ezen kérdést intézte hozzá: „Ti unitáriusok imádkoztok-e valaha érettem?" Igen is — felelé a püspök — legközelebbről ma reggel is tettük s ezután is örökké imádkozni fogunk. „Érjen és segitsen imátok — jegyzé meg a fejedelem — a mennyit ér és segithet." „Mi hisszük — viszonzá a püspök — hogy Isten ő felsége meghallgatja."

A püspök felhasználva a jó alkalmat, a fejedelem környezetében levőknek számos Confessio-példányt osztogatott ki azon czélból, hogy hivei vallásának hitelveivel a valódi kutfő után ismerkedhessenek meg, s ne nvezzék őket — mint roszakaróik teszik — Arianusoknak és Socinianusoknak, mely Secták tanai övéiktől igen lényeges pontokban különböznek; sem Krisztus-tagadók- és szombatosoknak, a kit embernek és Isten fiának hisznek, rendes heti ünnepül pedig más keresztény hitfelekezetekkel együtt a vasárnapot és nem a szombatot tartják.

Ugyanakkor Nagy-Szebenben mulatása alatt jul. 16. világi küldöttség is ment az unitáriusok részéről a fejedelem elé; előadták sérelmeiket, melyek legfőbbje az volt, hogy ők a vallások egyenjoguságát biztositó alkotmány és több rendbeli királyi biztositás ellenére a közhivatalokra föl nem vétetnek. A fejedelәm átvette a kérelmet s rápillantván, igy szóla: „Irjátok rövidebben". . . . Megtették. Ekkor fenhangon elolvasta; azután egy asztalon jegyezgetett belőle; végre feléjök fordulva, igy szólott: „Titeket azért nem

---

*) Lásd Ker. Magvető IV. köt. 228—235. l. Szerk.

tesznek hivatalba, hogy nincsenek közöttetek mágnások és hogy kevesen vagytok.“ Egyik közülök felelé: „*Nincsenek felség! de van sok ősi nemes nemzetségből való, kik közül régen sokan voltak fejedelmi tanácsosok, itélőmesterek stb. s most is bár kevesen vagyunk, arra képes embereink elegen vannak.*“ Egy másik küldött közbeszólólag mondá: „*Nemcsak a sarkalatos országos, de a megyei fő- és közép-hivatalokra sem bocsátnak felség! a minők: a főbirói, alispáni és főjegyzői tiszt.*“ „*Pedig vallástok szint oly bevett és törvényes, mint a többi, nemde?*“ jegyzé meg a fejenelem. „Ugy van, felséges Ur!“ felelé a harmadik . . . Ekkor a fejedelem kevéssel hátrább lépett, a mi a kihallgatás bevégeztét jelentette s a terjedelmesen kidolgozott sérelemiratot is magához kérvén, megigérte: „*hogy ügyöket a királyné elé terjeszti, és a mit érettök tehet, megteszi.*“

De ez csak igéret maradt. A királyné szive sokkal inkább el volt idegenitve az unitáriusoktól, épen alatta azoknak a r. kath. egyház kebelébe visszatéritésére vagy vallásuk kiirtására sokkal mélyebbre ható s inkább nyilvánosságra jutott kormányi és fejedelmi intézkedések voltak téve, hogysem a rokonszenvet mutató ifju uralkodó abban változást tehetett volna. Később trónraléptekor azonban — mint látni fogjuk — szavát teljesitette.

Agh püspök másik történelmi fontosságu ténye az unitáriusok alapitványainak hiteles megállapitása s a korabeli oktatási viszonyok jellemző ismertetése.

A királynét örökösödési és ugynevezett *hétéves* háboruja folytonos pénzforrások kutatására kényszeritette. E czélra hozta be a nemesség bebizonyitási törvényszéket — *Productionale Forum*, a fiskalis jók birtokosainak rendszerré vált zaklatását s perlését, a három adófizető jobbágygyal vagy zsellérrel nem biró nemesek adó alá vonását, az uj adórendszert, ezért törölte el a jezsuita-rendet stb. E pénzszerzési módok s források egyike volt a különböző vallásfelekezetek kegyes alapitványainak a főhatóságok utján számbavétele, tőkéiknek 4, legfeljebb 5 száztóli kamat mellett az állami pénztárakba bevonása, mit 1756-tól kezdve husz éven át ismét és

ismét megujitott, a szerint, a mint az állami pénztár megürült.

Nevezetes, a mit Agh püspök 1764. jan. 7. e tárgyban a kir. főkormányszékhez irt. *) „Megküldetvén hozzá — ugy mond ő felsége és a kir. főkormányszék azon tudósitó rendelete : vajjon a kiknek alapitványi pénzök van, hajlandók-e 4, legfeljebb 5 száztóli kamat mellett a kir. kincstárba beadni? ő megkérdezte az illetőket, a kik ugy nyilatkoztak, hogy miután már át van irva a kir. főkormányszékhez azon tőke, mely a kolozsvári magyar és lengyel unitárius szegények részére alapittatott és a mely Apaffi Mihály fejedelem halála után ő felsége kincstárára szállott, a minek kamata különben is az ő megkérdeztetésök nélkül 5 százalékra szállittatott le, s maig igy fizettetik, kivéve, hogy egyszer és máskor, mint például a mult 1763-ik évben a harcz dulása miatt a tőkéből 20 száztóli levonatott : e tekintetből az évi kamat fizetését továbbra is a felség kegyelmes akaratára bizzák." A kir. főkormányszék felterjesztette az udvarhoz, hol tudásul vétetett.

A jezsuita-rend eltörlése s az államkincstárnak ez uton tetemes vagyonhoz jutása ujabban felébresztette a királynénak az egyházak kegyes alapitványai kinyomozása iránti uralkodói gondoskodását. Az egész országban rendelet járt körül az összeirás iránt, a mi 1773. elején Agh püspökhöz is eljutott. Ő jelentését jan. 22-én megtette s hivatali elődе ugyan e tárgyban és e czélból 1756-ban jun. 5-én kelt legfelsőbb rendeletre kidolgozott kimutatásos jelentését is mellékelte. Ez azonban a kir. főkormányszéki posta hibája miatt eltévedvén : a kir. főkormányszék azon évi decz. 18-án sürgető rendeletet bocsátott hozzá és az Egyházi Tanácshoz — Consistorium — **), mint szintén a megyék Continua Tábláihoz is az iránt, hogy a hatóságuk alatt s illetőleg területökön levő iskolák és ekklézsiák kegyes alapitványait a közlött kimutatási minta szerint öszszeiratván : a kir. főkormányszékhez terjeszszék fel, mely a felséghez fogja juttatni. A püspök decz. 24-én kapta a rendeletet s 31-én már megtette e második jelentését, melyben előadván a dolog mibenállását : mind saját első elveszett jelentését, mind a Szentábrahámi-féle kimutatásos jelentést hiteles másolatban ujból fölterjesztette.

*) 383. 1764. k. fk. sz.
**) 9507. 1773. k. fk. sz.
5473. 1774. „

E két hivatalos irat a legbecsesebb unitárius történelmi adat, melyet valaha láttam ; mindkettő saját kora viszonyainak hű tükre, melyek közül a Szentábrahámié az 1716. és 1718. évi templomelfoglalási nagy szerencsétlenségnek s az unitáriusok fejedelmi és magán alapitványai, szerzeményei, összes egyházi vagyonuk elvesztének egy püspöki méltóságot viselt, nagy tekintélyben álló férfitól, mint szemtanutól való hiteles leirását, utóbbi az unitáriusok alapitványainak Agh püspök korabeli állapotát s a tanárok és tanulók részvétet ébresztő sorsa és élete hű rajzát állitja elénk. Mindkettő érdemes arra, hogy összevontan ismertessem.

„A mennyire az idő viszontagságai által elzüllött és elveszett iratok szűke miatt lehetséges volt — ugymond a nagyemlékü pöspök — megteszi az iránti jelentését: minő kegyes alapitványok vannak az ő püspöki hatósága alatt ? s mire fordittattak és fordittatnak jövedelmei ?

Csaknem minden unitárius ekklézsiának vannak pénzen vett vagy végrendeletileg kapott alapitványi szántóföldecskéi, miket a templomok, papi lakok és telkek fentartása végett a hallgatók és belső emberek mivelnek meg, a kik többnyire saját kezök munkája után s hallgatóiktól kapott papi béröktből éldegelnek; vannak továbbá mindeniknek a keresztséghez és uri szentvacsora kiszolgáltatásához való szent készülékei és ingóságai. Egyéb kegyes alapitványaikat az idők mostoha viszonyai között többnyire elvesztették s csak kevés ekklézsia és pap birja egészben vagy részben, a mi elődeinek alapittatott volt.

A K o l o z s mezővárosi eklézsia unitárius papja fizetésül 800 kő sót birt s minden termények negyedét, Báthory Zsigmond erdélyi vajda 1589. jun. 1. Gyúla-Fejérváratt kelt adománylevelénél fogva, mit Báthori Gábor fejedelem 1611. Brandenburgi Kata fejedelemasszony 1620. ápr. 8-án megerősitett. E javalom elébb 300 kőre szállott le, később 1698. egészen megszünt ; a dézmanegyedet 1732-ben Szendrei János, az Apaffi-féle fiscalis jók igazgatója a Leopold-hitlevél 2-ik pontját nem ismerve vagy feledve, elvette.

A k o l o z s v á r i iskola szegény és árva növendékeinek 1557-ben Izabella özvegy királyné a városi dézma negyedét adományozta, emléke elébb a város udvarháza falában, utóbb a piaczi templom déli kőkeritése kapuja fölött állott nagy négyszögü kőre ily jellemző szavakkal bevésve : „E z i s k o l a

királyi ajándéka vagyok, annak és a szegényeknek öröksége. A ki hasznait és jövedelmét más czélra forditja, legyen kitörölve az élők könyvéből és emberek emlékezetéből. Az Ur 1557-ik esztendejében.“ Ez adományt később az unitáriusok részére megerősitették II. János (Zsigmond) választott király, Báthori István és Kristóf, Bethlen Gábor erdélyi fejedelmek, I. Lipót 1691-ki hitlevele 2. 3. §-aiban, 1793-ban ápr. 9-ki kir. leiratában s az 1693. május 14-én kelt Alvinci-féle határozatokban. Vette is e jövedelmet az unitáriusok iskolája 1716. márcz. 30-ig megszakadás nélkül, mely szerencsétlen napon a piaczi templom elvétetvén: ezen dézma is vitattatni kezdett s bár az sem a templomé, sem a kolozsvári unitárius ekklézsiáé nem volt, de a szegényeké s a Kolozsváratt tanuló egész erdélyi unitárius ifjuságé, mégis 1718-ban a kolozsvári r. katholikus ekklézsia részére vétetett el — állitólag — a templomi régi fölszerelések kárpótlása végett.

Kolozsvár hajdan a hadak utjában levén: életét és szabadságait gyakran pénzzel s más javakkal kellett megváltania. A XVII-ik század elején egyik török fővezér basa elfoglalván s őrséggel rakván meg azt: minthogy az egész város unitárius volt, azok minden aranyát, ezüstjét kicsikarta, minden jószágaikból annyira kiforgatta, hogy a városnak 1635-ig majdnem semmi nevezetesb jövedelme nem volt. Ezután azonban az erdélyi mágnások és nemesek, sőt külországbeli atyjokfiai is tetemes kegyes alapitványt tettek, melyek 1693-tól kezdve 1716-ig ötvenezer forintot meghaladtak — igy hagyta ezt emlékezetben az akkor élt Almási Mihály unitárius püspök. A kolozsvári unitárius ekklézsiának unitáriusok kegyes adománya, zállog, adás-vevés és végrendelet utján szerzett ezen összes javai, azon hozzávetőleges követelés czimén, hogy a templom belső felszerelési vagyona azon időben, midőn az unitáriusok kezére került, azoknak 1716-ban talált vagyonával egyenlő értékü, tőlük elvétettek s a r. katholikusoknak adattak át.

E javak voltak: Kolozsmegye Apahida nevü falujában levő birtokrészek, 1500 tallér értékben, thordamegyei Alsó- és Felső-Füle s Asszonyfalva 3321 for. Belső-Szolnokmegyében levő Véczke, Kabalapataka, Tormapataka, Gyurkapataka nevü birtokok 10,309 forint értékben; továbbá Kolozsmegyében levő Kórod nevü birtok kiváltására felvett volt sz ekklézsia kölcsön

1000 frtot; ez is elvétetett s az unitáriusok mégis a tőke és 1718-tól való kamatok megfizetésére nógattattak. Átadatott Kolozsváratt 4200 frtra becsült három épület, elvétetett az alapjától tetejéig a XVII-ik század végefelé mintegy 12,000 forinttal polgári telkeken, csak az unitáriusok által épitett iskolájuk, mely telkeket az eklézsia I. Lipót és Erdélyország beleegyezésével az óvárban volt s 1693. octob. 10-én a r. katholikusoknak átadott iskolájok helyett iskolahelyül 6300 forinton vettek. Megkapták a templom kerületében levő s az unitáriusoktól épitett kereskedő boltocskákat s a szintén általuk épitett kisebb templomot. Elvétetett nyomdájuk, melyet mintegy 4470 forinton vettek, valamint más sok javaik is.

Ezekhez járult a Luclavicei, de a brandenburgi őrgrófságban Grizlán és Delezigh-Hammeren lakó Stasitzki Ákos, Lengyelországban a bochnai sóbányák főnöke — Praefectus — által, a kolozsvári magyar és Lengyelországból számüzött lengyel unitáriusoknak két egyenlő részben felosztandólag hagyományozott 10,000 tallér kegyes adománya; a ki azonban halála miatt csak 3000-et fizethetett ki, a mit unokája Stasitzki János 1711-ben augustus utolsó napján erdélyi udvari kancellariai tanácsos és Registrator Simon Mihály kezébe küldött, mely pénz, mivel különböző nemü és értékü volt, elváltatván, 4000 r. forintra apadt le s az akkor ott tartozkodó Apaffi Mihály fejedelemnek adatott kölcsön, a mely összeg, minthogy a fejedelem halála után a fiskusra szállott birtokrészekbe jutott, felerésze VI. Károly császár által 1728-ban a kolozsvári magyar és lengyel unitárius eklézsiáknak kifizettetett s azután többeknek kölcsön adatott ki. A fizetetlen maradt másik 2000 frt után a kamara 5 száztóli kamatot fizetett, a mi a kegyes adományozó rendelkezése szerint az ifjak oktatására rendelt papoknak s az élelmöket megkeresni nem tudó árváknak és özvegyeknek szokott kiadatni. Minthogy pedig a fiskusra szállott Apaffi-birtokokon a magyar unitárius ekklézsiának csak ezer forintja maradt, annak is fele 1730. márcz. 20-án azon hitelező birtokába ment át, a kinek az eklézsia a fennebb emlitett s a róm. katholikusoknak átengedett nyomdáért tartozott és sem a tőkét, sem kamatát fizetni nem tudta.

A dézmákból és dézmanegyedekből a papságokat illető jövedelmeket a földesurak a törvények ellenére a közelebbi években annyira eltartóztatták, hogy azokból alig maradt meg

valami; igy Küküllőmegyében Déézsfalván az erdélyi fejedelmek adományából és törvénynél fogva a dézmanegyed az unitárius papot illette, de a nemesség elszaporodása miatt a paraszt telkek annyira megnemesittettek, hogy a dézmanegyed buza alig tett évenként 12—13 kalongyát; a bor és egyéb dézmanegyed részint visszaélés, részint az emberek engedetlensége következtében egészen megszünt; Ádámoson és Dombón a dézmanegyed emlékezetet meghaladó idő óta az unitárius papságnak járt, de a birtokos urak által 1749-ben elvétetvén: egyéb czélra forditatott; Dicső-Szent-Márton-ban csak a Balogh-nemzetség fizeti az unitárius papnak, a többiek más czélokra forditották. Sárdon még a pap birtokában van; Bethlen-Szent-Miklóson 1738-ban azon ürügy alatt vették vissza a földes urak, hogy őseik csak jótetszésökig adományozták volt: Széplakon a Petrityevith Horvát-nemzetség $^3/_4$-det az unitárius, $^1/_4$-det a református papnak fizet; Szőkefalván a Sárosi-nemzetség bárminő vallásu örököseinek végrendeletileg meghagyta, hogy a dézmát az unitárius papnak fizessék; de 1744-ben a kormányzó, gr. Haller János elvevén a templomot, az unitárius pap azóta a dézmát is elvesztette; Fejérvármegyében Hévizen 100 év előtt a dézma az unitárius papé volt, de azután elvesztette; Ürmösön még az unitárius pap veszi; Páloson is vette, de e században a birtokosok megtagadták; Abrudbányán a bor és egyéb korcsmárlási jövedelem részint a polgárok közötti szerződésnél s annak Báthori Zsigmond fejedelem által megerősitésénél, részint annálfogva, hogy a városi közönség ezt bizonyos szükségében elzállogositotta: az unitáriusok 1648-ban visszaváltották s azt II. Rákóczy György 1651-ben, Apaffi Mihály fejedelem 1665-ben megerősitette, az unitárius papé volt; most azonban abban a r. kathol. és református pap is osztozik; Thordavármegyében Thoroczkón és T.-Szentgyörgyön a legrégibbb idők óta a negyedet unitárius pap vette, de 1753-ban b. Thoroczkai István megtagadván: a maga részére vette vissza, holott csak $^3/_4$-dért fizettetett fiskusi arenda.

„Ezekből kitünik — igy végződik a jelentés — minő alapitványai voltak az unitáriusoknak? azok hová lettek? S a mik még megvannak, jövedelmök hová forditatik?“ Aláirva. Szent-Ábrahámi Mihály, az unitárius vallásu egyházak Superintendense.“

A másik Agh püspök emlitett e tárgyu jelentése. „Midőn — igy ir annak során — alapitványaik iránt nyomozódott, megtalálta hivatali elődе Szent-Ábrahámi Mihály hasonló tudósitását, mely a kir. főkormányszék levéltárában kétségkivül megvan; mindazáltal, hogy a felsőség, tartalmáról, annak kikeresése gondjai nélkül meggyőződhessék, azon megjegyzéssel mellékeli, hogy azóta kolozsvári ekklézsiájok alapitványai nem gyarapodtak; kéri tehát azt a tőle kivánt s a dolog valódi állásával egyező kimutatás gyanánt vétetni, egyszersmind mellékeli a Stasitzki-alapitványról kelt módositott alapitványlevelet és Apaffi-féle ujabb kötelezvényt hiteles másolatban, melyből kitünik, hogy azon alapitvány most csak 2000 rénens forintot tesz s érette az erdélyi kamarai pénztárból — hová III. Károly király rendeletéből tétetett be — nem 5, de 4 száztóli kamat jár, a mi 80 forintot tesz s az ekklézsia gondnokainak és ezek által a végrendelet szerint az ifjuságot oktató papoknak, árváknak és élelmöket megkeresni nem tudó özvegyeknek osztatik ki. Minthogy pedig ez nem elég, a további szükséget a kolozsvári ekklézsia hiveinek évenként a terméshez képesti menynyiségü kegyes adományából fedezik.

A kolozsvári főiskola vagy Collegium tanárai és tanuló ifjusága tartását illetőleg a püspök jelenti, hogy miután a fennebbiekben előadott királyi alapitványaikat e század elején a r. kathol. atyafiak elvétették, ezek számára azóta alapitványok nem történtek; hanem mind a tanárok, mind a tanuló ifjuság a kegyes lelkek alamizsnájából éldegelnek, ugy, hogy a tanárok magán gazdaság folytatás által, az ifjuság tavasz kezdetétől egész télig mezei munkával segit magán, szerzi meg önfentartási eszközeit és ruházatát s igy tanul. Van ugyan az iskolának két sütőháza, a mit némely jóltevők kenyérsütés végett ajándékoztak, illetőleg ujra épitettek, de ezek évi jövedelme középszámitással alig halad meg száz forintot. Az agg-házról megjegyezte, hogy abban eddig az unitárius elaggottak és nyomorék betegek a r. katholikusokkal és ev. reformátusokkal egyenjogulag s egyenlő számban szoktak felvétetni; de ujabban — a mint a hir szól — a felség elrendelte, hogy a kik most benn vannak, maradjanak ugyan tovább is ott; de jövőre az unitáriusok ne vétessenek fel, hanem helyök r. katholikusokkal töltessék be.

Ezen kegyes alapitványokon kivül — igy végződik a jelentés — az erdélyi unitárius ekklézsiáknak is vannak 10, 20,

30, 40, 50 forint értékü kisebb-nagyobb alapitványaik, a mik a hivek által szántóföldben, kaszálóban, pénzben stb. tétettek; de a melyek nagyobbára kevéssé vagy éppen sehogy sem levén biztositva: alapitványoknak alig nevezhetők. Ha azonban a felsőbbség kivánja, jelentését ezekről is meg fogja tenni.“ *)

*) 1994. 1774. kir. főkorm. szám. Hogy az olvasó ezek alaposságáról meggyőződjék, az unitáriusok iránt, az ő tiszteletet érdemlő szegénységök daczára, vallásukhoz oly hiven ragaszkodásáért s példás keresztényi türelmeért szivében némi rokonszenv ébredjen, ide igtatok nehány adatot arról, hogy ugyan ez időben, t. i. 1773-ban, a kolozsvári r. kath. tan- és nevelőintézeteknek minő alapitványai és javalmai voltak:

I. A Seminariumnak készpénze	1788	frt 58½	kr.
Biztositott tőkéje	13000	„ —	
Kamathátralék	446	„ 20	„
Tőkegyarapodás, fundus instructus	10786	„ 8	„
Ezek hátralék kamata	276	„ 40½	„
Terményekben: a csürben, pinczében, gabonásban az ifjak élelmezésére	5961	„ 3	„
	32259	frt. 10	kr.

Ezeken kivül még bizonyos tőkén nem alapuló mintegy 3369 frt 48 kr. bevárandó.

II. A Convictusnak készpénze	3239	frt 10	kr.
Biztositott tőkéje	34333	„ 20	„
Ebből kamathátralék	750	„ 14½	„
Tőkegyarapodás, fundus instructus	11389	„ —	
Ezek kamathátraléka	276	„ 26¼	„
Kisebb tartozásokban	183	„ 27	„
Élethosszig kikötött tartozásokban	1451	„ 22	„
Kétes tartozások	200	„ 27	„
Terményekben: a csürben, pinczében, gabonásban, ingatlanokban	9211	„ 37	„
	61090	frt 3¾	kr.

Ezeken kivül még bizonyos tőkén nem alapuló mintegy 3062 frt 21 kr.

III. A megszüntetett Jezsuita-szerzet kolozsvári Collegiumában készpénzben találtatott:

1. Souverain d'or	23½ drb.	297 frt	40 kr.		r. f.	kr.	
Körmöczi arany	26 „	111 „	48 „				
Közönséges „	91 „	388 „	16 „	=	797 frt.	44 kr.	
2. Nagyobb pénznem (Moneta)	—	—	—		157	—	
3. Huszas	—	—	—		400	—	
4. „	—	—	—		500	—	
5. „	—	—	—		900	—	
6. „	—	—	—		40	—	
7. „	—	—	—		14	—	
8. Máriás	500 drb.	—	—		708	20 kr.	
9. „	400 „	—	—		566	40 „	
10. „	279 „	—	—		345	15 „	
11. Peták (hetes)	567 „	—	—		330	44 „	
12. Ezüst garasos	623 „	—	—		155	45 „	
13. Réz garasos	— „	—	—		47	36 „	
14. Különbféle pénzek		—	—		232	— „	
					5245 frt.	5 kr.	

Meg kell jegyeznem egyfelől azt, hogy ezek közt sok az uj alapitvány. Báró Apor Péter például különböző czélokra 25,000 frt. alapitványt tett s má-

E nyomós fölfejtés mellett is a királyné és kormánya az alapitványok ügyével Agh püspököt még ezután is hosszasan foglalkoztatta; de eredménye az lett, hogy az unitáriusoknak alapitványaik voltak, de többnyire elenyésztek.

Harmadik történelmi nevezetességü ténye Agh püspöknek az unitáriusok sérelmeinek a császári trón elé juttatása és megorvosoltatása. Ez a mily fontos, oly nehéz és kitartó küzdelem dicsőséges sikere volt.

Legelsőben 1781. sept. 6-án folyamodtak az unitáriusok a kir. főkormányszékhez, szabadságot kérve sérelmeiknek irásban az udvarhoz terjeszthetésére. 11-én már megkapták a választ, mely rideg szigorral igy hangzott: „A kérelemlevél fölterjesztése meg nem engedtethetik.“ Azután 1782. jul. 31. Bécsben mulató két unitárius tanuló: Pákei József és Márkus Gergely, Hoffmann bécsi udvari ügyvéd által az Erdély-Nagyfejedelemségben élő összes unitáriusok nevében, a kik magukat az erdélyi alaptörvények szerint a róm. kathol. és ev. református vallás hiveivel egyenjoguaknak tartják, engedelemért folyamodtak a felséghez, mint az ország kegyelmes atyjához, sérelmeiknek orvoslás végett a trón elé terjeszthetésére. A felség aug. 23. kelt. udv. kanczell. rendeletben a kir. főkormányszéknek meghagyatni parancsolta: nyomozza ki, kiktől voltak azon ifjak felhatalmazva, a kik a nevezett ügyvédnek a szóban levő kérelemlevél fogalmazványát átadták? hallgassa ki továbbá az unitáriusok illető főhatóságát az iránt: adatott-e

sok is többet-kevesebbet, másfelől azt, hogy a kolozsvári r. kathol. ekklézsia vagyonáról itt nincs emlékezés; a mi 8—10,000 forintot jövedelmezett.

A református és ágostai hitvallásuak is nagy alapitványokat és vagyont mutatván ki: a királyné és kormánya kétkedni látszott az unitáriusok vagyontalanságán s a püspököket folytonosan ujabb kimutatások fölterjesztéseért szorongatta. Kifejtette szegénységök okát Agh püspök az ő kiméletes modorában, de egyenesen, midőn 1774. nov. 22-én tárgyalt jelentésében irta: „hogy a mi alapitványt már eddig több izben bejelentett, vegye a kir. főkormányszék és ő felsége kegyelmesen, s ne hibáztassa őt, hogy nincs több. Ha azzal lehetne dicsekedniök — ugymond — a mi volt, akkor az ő Collegiumok és eklézsiájok is elősorolhatná felséges fejedelmek, nagylelkü erdélyi főurak, sőt idegen országbeli unitárius jóltevők kegyes alápitványait is; de minthogy „de praesenti gaudet ecclesia“, azokat, a miket már elvesztettek, nem sorolhatván elé: meg kell maradniokk a meglevő csekély mellett. Egyébiránt, ha a kir. főkormányszék jól megfontolja a dolgot, észre fogja venni, hogy nekik épen azért nincs, nem is lehet sok és nagy alapitványuk, mert a testvér hitfelekezeteknek van. Parium par est ratio.“

nekik ok és mi által az érintett panaszra? s annak nyilatkozatát véleménye kiséretében terjeszsze fel. A kir. főkormányszék sept. 8-ki rendeletében 15 napot tüzött ki erre az unitáriusok Egyházi Tanácsának; de a fölterjesztés megkésvén: december 18-án azon nyomozás végbevitetése és fölterjesztése ujból megsürgettetett. De a további tárgyalás azt mutatja, hogy eközben az már megtörtént volt; mert a kir. főkormányszék az Egyházi Tanács erre tett második jelentését egyszerüen tudomásul vette. 1782-ik évi decemb. 7-én kelt a püspök és közfőjegyző aláirása alatt az erdélyi összes unitáriusok nevében azon felirat, mely mellett egyházi és világi sorsu atyjokfiainak nyilatkozatát és sérelmét az idők viszontagságai között fen maradott bizonyitékaikkal együtt könnyek között előterjesztik, kérve a kir. főkormányszék atyai kegyes pártfogását, hogy legigazabb s legalázatosabb könyörgésöket, a királyi elhatározás értelmében, résztvevő kisérőiratukkal, orvoslás végett mihamarább a királyi kegyelem szine elébe juttatni méltóztassék.

A püspöki és közfőjegyzői nyilatkozat, illetőleg sérelmi panaszirat nincs meg az iratok között; de a kir. főkormányszék a felséghez tett előterjesztésében egyenként elősorolja s mindenikre véleményt mond, végül az orvoslásra nézve javaslatokat tesz; később a fejedelem, ezt véve alapul, szintén pontonként tette meg királyi elhatározását. E két hivatalos irat egybevetéséből nagyjában kivehetők a panasz tárgyai és mivolta, azért ezeket ismertetni szükségesnek vélem.

A kormányi fölterjesztés pontjai ezek:

„A Bécsben volt két unitárius ifjunak — ugy nyilatkozott a püspök és közfőjegyző — maguk az unitáriusok adták a felhatalmazást. Sérelmeiket hosszason adták elé, mind egyházi, mind világi ügyeik és bajaik tekintetében, a mik a következő hét pontban vonhatók össze. 1. Kolozsváratt a nagy piaczon levő templomjuk és óvári iskolájuk minden hozzájuk tartozókkal és javalmakkal együtt akár királyi adománylevélnél fogva birták, akár saját pénzöken szerezték, még 1716-ban minden kárpótlás nélkül a r. katholikusoknak adatott át, és ismételt kérésökre is sem vissza nem adatott, sem nem kárpótoltatott; 2. a kolozsvári unitárius papok, ekklézsia és iskola s az egyházi személyek u. m. posta és egyházfi dézmafizetésre szorittatnak s azt az elsők a kolozsvári r. katholikus plebanusnak, utóbbiak a r. kath. és ev. református ekklézsiának dézmát fizetni kény-

szerittetnek; 3. a kolozsvári agg-szegények házából kizáratnak; 4. papi javadalmaik némely ekklézsiákban kárpótlás nélkül lassanként annyira elfoglaltattak, hogy a papok nem élhetnek; 5. a thordai iskola erdölési vámja, a mit ezelőtt a reformátusokkal együtt birtak, a r. kathol. tanitó részére foglaltatott le; 6. a népszámlálások és tanitásügyben intézkedés alkalmaival s más hasonló esetekben való bizottságok kinevezésekor az unitáriusokat sem ki nem hallgatják, sem be nem választják; 7. a királyné által tett alapitványokból unitárius tanuló ifjak nem részesittetnek. Végre: világi hivatalokra sem ki nem jelöltetnek, sem föl nem vétetnek."

A kir. főkormányszék ezen sérelmeket a másolatilag bemutatott bizonyitékokkal s a kir. főkormányszéki levéltárban levő adatokkal összevetvén: az 1-re nézve egyebet nem talált, mint azt, hogy boldogult I. Lipót császár 1693. ápr. 9-én a a reformátusok kolozsvári templomát s az unitáriusok Collegiumát — a mit maguk a KK. és RR. megigértek volt — a r. katholikusoknak átadatni parancsolta; de az erre következőleg azon évi május 14-én kiadott legmagasb elhatározás következtében a reformátusoké helyett kegyelmesen az unitáriusok temploma kiüritését rendelte el, azon meghagyással, hogy azért nekik 5000 r. forint fizettessék. A kir. főkormányszéknek 1716. aug. 5-én az unitáriusok templomához való tartozandóságok átvételére kirendelt biztosok egyikéhez, Werder Györgyhöz intézett meghagyásból kitünik, hogy ezen bizottság katonai, kamarai és tartományi tagokból, Steinville akkori erdélyi főhadvezér előterjesztésére, az akkor uralkodó felség idejében, rendeltetett ki a végre, hogy az a r. katholikusok és unitáriusok között a templom tartozandóságai iránt fenforgó egyenetlenségnek járjon végére, beadott bizonyitékaikat vegye magához, vizsgálja meg s az emlitett főhadi vezérnek tegyen róla jelentést. E tárgyban a kir. főkormányszéki levéltárban semmi más adat nem találtatván: tovább menni nem lehetett. Minthogy pedig ezekből nem tünt ki, hogy az unitáriusoknak a megigért 5000 forint összeg valóban kifizettetett-e: a kir. kincstár felszólitotta, járna végére az ottani levéltári adatokból e dolognak, s az eredményről a kir. főkormányszéket értesitse; egyéb, e pontban előforduló dolgoknak, mint régi és elenyészetteknek fölelevenitését nem vélte helyesnek. A 2-ikra nézve felhivta az erdélyi r. kathol. és kolozsvári ev. reform. ekklézsia gondnokait,

hogy annak tárgyában tegyenek tudósitó jelentést, mit a főkormányszék a felség elébe terjeszthessen. A 3-ikra akkor, midőn a r. katholikus és református vallás követői között fennforgó s most épen a kir. tőkormányszék előtt álló ügy el fog határoztatni, figyelemmel lesz. A 4-ik sérelmi tárgyban átalánosságok helyett concret esetek felhozására utasitotta az unitáriusok Főtanácsát. Az 5-ikre nézve meghagyta a thordai Tanácsnak, hogy tegyen felvilágositó jelentést. A 6-ikra nézve, minthogy eddigelé a felsőbb elhatározások által is szentesitett gyakorlat az volt, hogy a templomoknak valamely vallásfelekezet részére átadása ügyeiben csak r. kathotikus, református vagy ágostai hitvallásu egyének alkalmaztassanak: a kir. felség kegyelmes elhatározásától függ, hogy jövőben az ő vallásukat illető ügyekben az unitáriusokra is tekintet legyen. A 7-iket a mi illeti: ő felségének, a cs. felség kegyes emlékü szülőjének, mint alapitónak, szabad tetszésétől függött, alapitványát akarata szerint szabályozni; itt tehát a kir. főkormányszék nézete szerint sérelemnek helye nincs.

A mi az utolsó (8) sérelmi pontot illeti, hogy a hazai törvények és legfelsőbb rendeletek ellenére polgári hivatalokra sem ki nem jelöltetnek, sem elő nem léptettetnek: a kir. főkormányszék az iratok megtekintése után ugy találta, hogy a felség boldog emlékü nagyatyjának, I. Lipótnak idejében kelt ugynevezett Alvintzi-féle Resolutiok 6-ik pontjában ki van kötve, hogy ha az unitáriusok közül valamely hivatalra alkalmas egyének nem lesznek, az katholikusokkal és reformátusokkal töltessék be; a miből következett, hogy ily egyének hiányában, az őket illető hivatalokra a többi vallásokon levők közül jelöltettek ki és erősittettek meg a szükséges egyének; hogy pedig idő teltével a felsőbb hivatalokra — a mint mondják — nem jelöltettek ki, ez a legfelsőbb elhatározások és a Continua Táblák utasitásai értelmében történt; de minthogy eddig közhivatalokat nem viseltek, felsőbbek elnyerhetése végett kisebbeknek elnyerésén kell kezdeniök, s ha jövőben magukat közhivatalok viselésére alkalmasokká teszik, a kir. főkormányszék nézete szerint a kijelölendők közé fölvétethetnek.

„A még hátra levő pontokra, — ugymond — melyek iránt az illetőktől jelentést kivánt, azok megérkezte után később teszi meg a kir. főkormányszék előterjesztését.“ E jelentés

1783. jun. 19-én küldetett fel az erd. udv. kancelláriához a másolatban levő bizonyitékokkal együtt. *)

A felség azon évi febr. 19-én megparancsolta a kir. főkormányszéknek, hogy az előbbiekben jelzett hiányzó jelentéseket négy hét alatt az udvarhoz terjeszsze fel, mit az csak junius 19-én teljesitett s a felség rá legkegyelmesebb elhatározását augustus 14-én adta ki, melynek pontjai szószerint ezek: 1. Minthogy a kir. főkormányszék jelentése szerint sem a királyi főkormányszéki, sem a kir. kincstári hivatalos adatokból ki nem vehető, hogy az unitáriusok által a r. katholikusoknak átadott kolozsvári templom és iskola kárpótoltatott volna: ő felsége kegyelmesen megengedi, hogy e czim alatt a kérelmeseknek megigért ötezer magyar forint a királyi kamarai kincstárból kifizettessék oly föltétellel, hogy ha valamiképpen kiderülne az, hogy ezen összeg valaha kifizettetett, az udvari kamara visszaszerzési joga sértetlenül fenmaradjon. 2. Az unitárius papság és iskola által Kolozsváratt birt polgári és igy dézmaköteles telkek, annak fizetése alól ki nem vétethetnek ugyan, de a felség kegyelmesen megengedi, hogy ezen dézma megfizetésétől a hivek lelki üdvére vigyázó papjaik annyiban, a mennyiben az általuk birt telkek a Canonica portio mértékét felül nem haladják, kivétessenek. 3. Az unitáriusoknak az agg szegények házába felvételéről a felség 1783. jul. 16-án tett kir. leiratában már intézkedett; e panasz tehát megszünt. 4. Azon papi jókra nézve, melyek némely helyeken tőlük elfoglaltattak, tagadni nem lehet ugyan, hogy az erdélyi fejedelemségben a mult két században az erdélyi más bevett vallásokkal is hasonlók történtek; de hogy más vallások követőinek is netalán e tekintetben az unitáriusok ellen panaszra és számtalan perlekedésre alkalom ne adassék: őket a róm. katholikusok és reformátusok elleni követeléseikkel teljesen elutasittatni rendeli, annálinkább, mert a felségnek a keresztény türelem tárgyában kifejezett szándéka nem az, hogy ezáltal a régibb idők tényei felelevenittessenek, a fejedelmek és KK. és RR. alkotmányos megállapodásai felforgattassanak, hanem az, hogy az elmék egyességre térvén: mindenki azon vallást, melyben van, lelkiismerete szerint gyakorolhassa s ezáltal az atyafiui szeretet mind inkább és inkább elterjedjen. 5. A mi a Thor-

*) 9185. 1783. k. fk. szám.

dán elvesztett fa-vámot illeti: minthogy az elvétel idejét a jelentésből megtudni nem lehet, az pedig bizonyos, hogy ezen jog a r. katholikusoknak hatóságilag adatott át s ők azt „jó hiszemüleg" birják: a panaszlók oda utasitandók, hogy vélt jogaikat a törvény utján érvényesitsék s azokba magukat szintén a törvényes hatóság utján helyeztettessék vissza. 6. Minthogy az 1783. ápril 24-ki legfelsőbb kir. rendelet által intézkedés van téve, hogy Erdélyben a közoktatásügy egyformasága behozatalánál az unitáriusok részéről is biztosok alkalmaztassanak, ezen kérelmi pont önmagától megszünik. 7. A boldog emlékezetü királyné által nem római katholikusok részére tett ugynevezett Goldberg-alapitványokra, hogy jövőben a szükséges kellékekkel biró unitárius tanuló ifjak is a többi vallásfelekezetekkel egyenlő joggal fölvétessenek, a császári felség kegyelmesen megengedte. 8. Az unitáriusoknak az ország közhivatalaira fölvétetését illetőleg 1784. octób. 22-ki legfelsőbb rendeletben már gondoskodás van téve az iránt, hogy a kijelöléseknél rájok is tekintet legyen; de a panaszlók arra figyelmeztetendők, hogy ha jövőben alkalmaztatásukat elérni akarják, kisebb hivatalokat nyervén, szorgalmas magukviselete s maguk érdemessé tétele által nagyobbakra utat készitni igyekezzenek. Aláirva: Jozsef m. k." *)

Ezen kegyelmes kir. elhatározás foganatositását a kir. főkormányszék sept. 15-én a kolozsvári és tordai tanácsnak, az erdélyi r. kath. püspöknek, a Continua Tábláknak és református főtanácsnak megirta, az 5000 for. kifizetése iránt intézkedésre a kir. kincstárt felkérte s iránta az unitárius egyházi Főtanácsot értesitette.

Mint az olvasó láthatja, II. József császár Corregens korában Agh püspöknek tiz év előtt tett igéretét, mint uralkodó, fejedelmi nagylelküséggel teljesitette. Ez, a katholicizmus rendkivüli befolyását tekintve, nagy lépés és merész elhatározás volt. Csak egy oly igazságos és nemes sziv s oly elfogulatlan nagy lélek, minő az övé, volt képes az unitáriusok irányában a kormányi és udvari s római katholikus körökben szinte egy századig uralkodott vastag előitéletet eloszlatni, a törvényekben és felsőbb rendeleteken gyökerező jogot elismerni s a nyomást, zaklatást és ezernyi méltatlanságot megszüntetve, nekik

*) 1459. 1784. udv. kanczell.
8482. „ erd. kir. főkorm.

ha nem egészben is, de nagyrészben az igazságot kiszolgáltatni. Három nemzedéke halt ki az unitáriusoknak jogon kivüli állapotban. Elvétettek birtokaik, iskoláik, templomaik; hiveiket elcsábitották hivatallal, pénzzel és fenyegetéssel. Istenökben volt még csak bizodalmuk, a felsőbbségnél hiába panaszoltak. Megfogytak, csüggedeztek s már-már csaknem megtört szivökben még a remény is, midőn e szabad gondolkozásu fejedelem őket ismét a haza jogos polgáraivá tette, megvetett állapotukból fölemelte. Az unitáriusok történetében ez a legfényesebb mozzanatok egyikét képezi, s II. József nevére utódaink ezért örök időkig hálával és őt áldva fognak megemlékezni.

Volt még egy kimagasadó érdeme Agh püspöknek: a Szentábrahámi Mihály által az Unitáriusok értelme szerint irt s két kötetre terjedő hittan kinyomtatására legfelsőbb engedély kieszközlése és kinyomatása. *) Az első folyamodványt ez iránt 1784. május 28-án terjesztette a püspök a kir. főkormányszék elé, hivatkozólag 1782. octob. 30-án kelt ama legfelsőbb rendeletre, melylyel a hittani és imakönyvek kinyomatása a törvényesen bevett vallásfelekezeteknek megengedtetett, s indokul fölhozva azt, hogy a hittan tanárai és hallgatói kézi-könyv nem létében annak hosszadalmas leirása által egyéb tudományokban való magok tökéletesitésétől el ne vonassanak. A kir. főkormányszék jun. 14-én azon rendelettel küldötte vissza, hogy a főtanács két vagy három jámbor, tudós és kiváló jellemü férfi által vizsgáltassa meg s akkor azok nyilatkozatával együtt ismét terjeszsze fel. A megvizsgált kézirat hiteles vizsgálók bizonyitványaival együtt aug. 31-én ujból feljutott a kir. főkormányszékhez, mely azt nov. 23-án az udvari cancellariához terjesztette fel a bécsi központi könyvvizsgáló hatóság által leendő megvizsgáltatás végett, honnan 1785. april 13-án legfelsőbbleg megerősitve azon emlékeztetéssel küldetett vissza: hogy a Summa Universae Theologiae Christianae secundum Unitarios czimü könyvnek kinyomatása annálinkább megengedendő, mivelhogy az a mellett, hogy e vallás Erdélyben be van véve, az abban nyilatkozó szerénységnél fogva más vallásos könyveknek is

*) Summa Universae Theologiae Christianae secundum Unitários stb.

mintául szolgálhat.*) Ezen kedvező legfelsőbb elhatározást a kir. főkormányszék, annak méltányolást kifejező része mellőzésével adván május 15-ki rendeletével a könyvvizsgáló bizottságnak és az unitáriusok főtanácsának tudomására: az Egyházi Tanács jul. 30-ki folyamodványában azon okból, hogy a felségnek azon királyi kegyelmét, hogy hittanuk kinyomtathatására engedélyt adni méltóztatott, ő és az ő példáját követve a késő maradék is örökre hálásan emlegethesse — az erről kiadott legfelsőbb kegyelmes rendeletnek a kir. főkormányszéki értesitéssel együtt azon könyv elején nyomtatásban kiadhatása végett, másolatban megküldetni kérte; de a kir. főkormányszék aug. 30-án kelt rendelete szerint az első értesitést elegendőnek látván, sőt az előadó, véleményében annak a könyv elején kinyomatását szükségtelennek nyilatkoztatván: a másolatadás megtagadtatott.**)

Agh püspök tudományos készültségét eléggé tanusitják a fennebb elősorolt dolgozatai, melyek legjelesebbikét itt van helyén ismertetnem. Ennek czime: Theologia Christiana I—V. részben és ugyanannyi testes kötetben. Az első rész és kötet czime és tárgya: Expositio Summae Universae Theologiae Secundum Unitarios stt. 4-edrét 1—706 lap, az előttem állott példányból hátul két iv ki volt szakadva. A másodiknak czime: De Mediatore Novi Foederis Jesu Christo, tárgyai: 1. De Novo Foedere, 2. De Persona Christi, 3. De officiis Jesu Christi in genere, 3. De Sacerdotali J. Chr. munere, 5. De Regio Christi Domini munere, 4-edrét 1—409 lap. Az utolsó lap ki volt szakadva. A harmadiknak czime: De Ethica Christiana, Ao 1784 9-a decembris 4 edrét 1—811 lap. A negyediknek két osztálya van, az elsőnek czime: De Ecclesia in genere 1—4 fejezetben 4-edrét 1—139 lap; a második czime: De variis Ecclesiae mutationibus seu de Historia Ecclesiastica 4-edrét 1—627 lap. E munkája e jellemző mondattal végződik: Gloria Deo Unice-Uni! Ezekhez járul az V-ik, ugyszólván pótló kötet, e czim alatt: Con-

*) $\frac{4701.}{L. 196.}$ erd. udv. kancz. 1785.
3469. 1785. k. főkorm. sz.

**) 4883. 1784. k. fk. sz.
8122. „ „
6378. „ „

spectus Articulorum Fidei Christianae 4-edrét 1—1042 lapon, folytatva Árkosi Zsigmond által 1702-ben. Ezen XIV-ik pont alatti első számu munkájával zavarban vannak a körülményeket eléggé nem ismerő azon irók, a kik ezt a Szent-Ábrahámi kinyomtatott müvével egynek tartják; ennek oka az lehet, mert mint püspök annak végső kisimitásában és kinyomatásában részt vett. De ez tévedés, miről az olvasót a két munka összehasonlitása meggyőzi. Agh mint későbbi theologia tanára, vett át elődje müvéből, vannak tehát bennök egyező helyek; de hogy a kettő két önálló dolgozat, kétségbe nem vonható.

Agh püspök korára esik Kolozsváratt az egy századnál tovább fennállott lengyel-unitárius ekklézsiának a magyarral 1784-ben teljes egyesülése, illetőleg az elsőnek az utolsóba beolvadása. Monostorutczai Oratoriumát ekkor adta el s templomi kellékeit az egyesült anyaegyháznak engedte át.

Halálát az unitáriusok Képviselő Tanácsa a főgondnok és közfőjegyző aláirása alatt 1786. január 22-én a kir. főkormányszékhez igy jelentette fel: „Tisztelendő és jeles Sepsi-Szentkirályi Agh István ur, az erdélyi unitárius ekklézsiák eddigi Superintendense, minekutána püspöki tisztét 27 évig, és a a mi azon feljül van, dicsérettel vitte, életének 77-ik évében január 21-én élni megszünt.“ *) Kortársai még azt jegyezték fel, hogy halála estvéli 6—7 óra között történt, 23-án tették koporsóba, s tetemei felett végtisztesség február 5-én tartatott.

Az egykoruak igy jellemzik őt: „Agh püspök kinézése papias, komoly s rangjához illő; termete magas, szikár, jól alkotott; szava hangzatos; egyházi szónoklata egyszerü, beszédei szentiráson alapulnak; csak a fülre hatni nem kivánt, de gondolatait és érzéseit, melyeknek a biblia adott szint és zamatot, oly világosan fejezte ki, hogy hallgatói nemcsak megértették, de szivökre is vették, s megindultak vagy meggyőződtek a szerint, a mint ő akarta. Kortársai közül egy sem szónokolt nagyobb hatással és sikerrel. Kitünő volt személyes bátorsága, melylyel magát balesetek közt viselte. Ezt a koronaörökössel való párbeszéde igazolja. Igaz keresztény türelmének, melylyel embertársai hibáit elnézni és kimélni mindig hajlandóbb volt, mint visszatorlással élni vagy kigunyolni, for-

*) 871. 1787. k. fk. sz.

rása, lelkének bölcsészeti hajlamában s nagy tudományában van." Egykorui az iskolai fegyelemnek alatta meglazulását jegyezték fel; miről bővebb adatok nélkül, nekem, ki a forrásoktól távol vagyok, itélnem nem lehet.

Én őt egyháza egyik kitünő férfiának tartom, a ki helyzete nagyjelentőségü sulyát erős lélekkel viselte, egy válságos korszakban, gyakori megprobáltatások közt, bölcsen és önmérséklettel kormányozta az egyház hajóját, azt szirtekbe ütközéstől, hiveit elcsüggedéstől megvédte, jótékonyan hatott korára s a hatalomra, nem nyomtalanul munkálkodott s örökre maradandó sikereket ért el, az unitáriusok törvényes jogának csaknem egy századig tartó tagadása s tiprása után végre is győzelmét kivívta. Neve s hasznos élete háládatos emlékezetben és tisztelve fog fenmaradni közöttünk.

JAKAB ELEK.

A KERESZTÉNYSÉG.

Százötven év a Jézus után.

II.

(Folytatás.)

Az egyháznak nem volt temploma, mert általánosan azt az elvet tartották, hogy Istennek nincs szüksége templomra, s hogy az ő valódi temploma az igaz ember szive. Természetesen nem is volt saját épitészete, a melyről meg lehetett volna ismerni; de már ekkor is volt egy külön épület, melyet Isten házának neveztek: és a keresztény kegyességnek legszentebb érzelmei ahoz kezdettek füződni. Az éjjeli gyülekezetek, épen azért, mert a törvény tiltotta, bűvös hatással voltak a képzelődésre. Habár a valódi keresztény idegenkedett a templomtól, az egyház mégis sajátlag vágyakodott templommá lenni. A középkorban azzá is lett.

Egy eszme, mely nagyon hamar elterjedett, sokat tett ez átalakulásra; azt képzelték, hogy az urvacsora áldozat, mivel Jézus által teljesitett nagyszerü áldozatnak az emléke volt. Ez a képzelet egy hézagot töltött ki, mely az új vallásban a felületesek szemei előtt feltünt; értem az áldozatok hiányát. Ennek nyomán az urvacsorai asztalból oltár lett, elékerült az ajándékok és áldozatok kérdése is. Ezek az ajándékok is kenyérből és borból állottak, melyeket a gazdagabb hivek vittek magukkal, hogy ne legyenek az egyház terhére, s a maradék a papoké meg az istenitisztelet körül segédkezőké legyen. Könnyü átlátni, hogy egy ily tan mennyi félreértést szülhetett. A középkornak, a mely annyira visszaél a misével, midőn az áldozat eszméjét túlságig vitte, szükségesképpen sok félszegségre kellett eljutni. Folytonos átalakulás, módositás után a kis misére jutottak, a mikor egy ember egy zugban egy gyermekkel, a ki nép gyanánt szolgált, egy, egyedül ő belőle álló gyülekezetet vezet, folytonosan beszélget az emberekkel, kik nincsenek, dorgálja a meg nem jelent hallgatókat, s önmagának adományt nyujt s egyedül magára osztogatja a szent csókokat.

A szombat a II-ik száz végével a keresztényeknél mondhatni el van törölve; annak megtartása a zsidóskodás jelének tekintetett, nagyon rosz jelnek. Az elsőbb keresztény nemzedékek mind a szombatot, mind a vasárnapot megtartották, az egyiket a teremtés, másikat a feltámadás emlékeül; az utolsó napot azonban nem nézték kizárólag a nyugalom napjának, a szombat eltöröltetett, nem pedig áttétetett: de a vasárnap ünnepélyes volta, s különösen az az eszme, hogy egészen örömnapnak kell lennie (tilos volt akkor böjtölni és térdepelve imádkozni) a szolgai munkáktól való eltartózkodást idézték elő. Csak később kezdették azt hinni, hogy a szombatot illető parancsolatok a vasárnapra alkalmazandók. Az erre vonatkozó első szabályok csak a rabszolgákra alkalmaztattak, kik számára szánalomból ünnepnapokat akartak biztositani. A csütörtök és péntek — dies stationum — böjtölésre, térdeplésre és a Passiora való emlékezésre voltak szentelve. Évi ünnepek, a két zsidó ünnep volt, a husvét és a pünköst az ismeretes áttétellel. A pálmák ünnepe némileg eltöröltetett. Az a szokás, hogy h o s a n n a kiáltozás közben lombos ágakat mozgassanak, csak a husvét előtti vasárnapra szorítatott, Jézus utolsó hete egyik eseményének emlékeül. A Passio évfordulati napja böjtölésre szenteltetett; ezen a napon kerülték a szent csókot.

A martyrok tisztelete oly jelentékeny helyet foglalt már el, hogy a zsidók és pogányok terhelőleg hozták fel; azt állitván, hogy a keresztények inkább tisztelik a martyrokat, mint magát Jézust; eltemették azért, hogy feltámadjanak még pedig oly pompával, mely nagyon is ellenkezett a keresztény szokások egyszerüségével; csontjaikat csaknem imádták. Haláluk évfordulóján felkeresték sirjaikat, elbeszélték élettörténetüket, urvacsorával éltek emlékükre. Ez egyszersmind a meghaltakról való megemlékezés is volt; kegyeletes szokás, mely jelentékeny helyet foglalt el a keresztények életében, kevésbe mult, hogy misét ne tartsanak az elhunytakért. E szerint a szenteknek tisztelete, mely által a pogányság ismét helyet foglalt a kereszténységben és a halottakért való imádkozás, a középkor nagy tévedéseinek e két áramlata oly forrásokból származtak, melyek az eredeti kereszténységben a legmagasztosabbak és legtisztábbak voltak.

Az egyházi ének már korán létezett s a keresztény öntudat egyik kifejezése volt. Azokhoz a hymnusokhoz alkalmaz-

kodott, melyek az időben szokásosak voltak; a fenmaradott töredékek azt mutatják, hogy görög minták után készültek az énekek.

A keresztség teljesen leszoritotta a körülmetéltetést, mely kezdetben egyébiránt a zsidóknál is csak a keresztséget megelőző szertartás volt. Háromszoros bémártással hajtatott végre egy külön épületben, a templomhoz közel; azután a felvilágosultat bevezették a hiveknek gyülekezetébe. A keresztséget a kezeknek a bevezetett fejére való tétele követte: a rabbik rendelésénél követett eme zsidó szokás. Ezt nevezték szellemi keresztségnek, e nélkül a vizzel való keresztség nem volt teljes. A keresztség a multtal való teljes szakitás volt; a kezeknek a fejére tételével lett mindenki valósággal kereszténynyé; ezt olajjal való megkenés követte és bizonyos vallástétel kérdésekben és feleletekben. Mind ez együtt volt a befejező pecsét s p h r a g i s. A sacramentum eszméje, az e x o p e r e o p e r a t o, vagyis az a felfogás, hogy a sacramentum bizonyos magikus müvelet, a keresztény theologia egyik alapja lett. A III-ik százban némi noviciatus járult a keresztséghez: a hivők csak a beavatás bizonyos fokozatain jutottak el az egyház küszöbéhez. A gyermekek keresztelése a II-ik száz vége felé kezdődött, egészen a IV-ik százig voltak határozott ellenzői.

A bűnbánat az ál Hermas kora körül Rómában már szabályozva volt. Ez az intézmény, mely szilárdul szervezett társadalmat tételezett fel, bámulatosan fejlődött. Csoda, hogy meg nem rontotta az alakuló egyházat. Ha valami mutatja az egyház iránti szeretetet és a benső örömet, melyet a hivek abban találtak, kiválóan tanuskodik arról annak látása, hogy minő kemény megprobáltatásnak vetették alá magukat a hivek azért, hogy az egyházba beléphessenek vagy elveszett helyöket abban ismét elfoglalhassák. A gyónás vagyis a hibának bevallása, a mi már a zsidóknál is gyakorlatban volt, az első feltétele volt a keresztény bűnbánatnak.

Miként látjuk, egy vallásnak sem voltak ily egyszerüek az alkotó részei. Az urvacsorai edények csak idővel lettek szentekké, csak a használt poharakhoz szolgáló tányérok voltak némi figyelem tárgyai. A keresztet inkább csak tisztelték, mintsem imádták. A jelképek kevesek s nagyon egyszerüek voltak. Még a kereszt sem volt meg sem a templomokban, sem a házakban; ellenben a keresztvetést gyakran ismételték;

meglehet azonban, hogy ez a szokáss inkább csak a montanistáknál volt gyakorlatban.

Ezekkel szemben a szivbeli vallásosság fejlettebb volt, mint bármikor. Ámbár az eredeti ihletességet a püspökök már nagyon szük korlátok közé szoritották; a szellemi adományok, a csodák és egyéni inspiratiók mégis megvoltak az egyházban s annak életet adtak. Irene e természetfeletti adományokban épen a Jézus egyházának jellegét látja. A Lyoni martyrok még részesültek abban s Tertulianus azt hiszi, hogy mindig csodák környezik. Nem csak a montanisták tulajdonitottak emberfeletti jellemet legegyszerübb tényeknek.

A theopneustia (isteni sugallat) és thaumaturgia (csodatétel) folytonos volt az egész egyházban; csak átszellemült nőkről beszéltek, kik feleleteket osztogattak, ezért isteni ihletésre hangzó lantoknak tekintették. A soror, kinek emlékét Tertulianus fentartotta, visioival bámulatra ragadja az egyházat, miként a korinthusi spiritista nők Szent Pál korában, ez is közbe mondotta álmadozásait az egyház komoly szertartásai közé; a szivekben olvas, gyógyszereket jelel meg s a meghaltak lelkeit kicsiny, finom emberi alakokban látja.

A természetfeletti orvoslás az első volt ezen adományok között, a melyeket Jézus hagyatékának tartottak; a szent olaj volt az eszköze. A pogányok gyakran gyógyultak meg a keresztények olajától. Azt is mindnyájan tudjuk, hogy a gonoszt elüző, kuruzsoló keresztények nagy tiszteletben voltak; mindenfelőlről vitték hozzájuk az örülteket, hogy megszabaditsák a gonosz lelkektől, miként ez keleten ma is történik. Az megtörtént, hogy olyanok, a kik nem voltak keresztények, a Jézus nevével űztek ördögöket. Némely keresztények zugolódtak ezért, másoknak tetszett, mert abban az igazság diadalát látták. Sőt e szép úton nem állapodtak meg. Mivel a hamis Istenek ördögök voltak, szerintük az ördögüzési hatalom magába foglalta egyszersmind a hamis Isteneknek felismerését. Az ördögűzést ennélfogva mágiával kezdették vádolni s ezt az egész egyházra kiterjesztették.

Az igazhitüség átlátta ezeknek a lelki adományoknak, az átszellemüléseknek, az eredeti hatalmas áradozás maradványainak a veszedelmes voltát, melyet az egyháznak szabályozni kell, ha el nem akar veszni. A józan tudósok és püspökök ellene szegültek; mert azok a csudadolgok, a melyeknek a balga

Tertulianus örvendett és a melyet Szent Cyprian oly fontosaknak tart, sok rosz hirre adtak alkalmat; sok egyéni ferdeség is vegyült közikbe, a mitől az igazhitüek őrizkedtek. Az egyház, a helyett hogy bátoritaná, gyanusnak nyilatkoztatta az ihletettséget s a III-ik százban ha nem is enyészett el egészen, egyre ritkább lett. Rendkivüli kedvezményekké váltak, melyekről az önhittek azt vélték, hogy csak ők tisztelteltetnek meg azokkal. Az átszellemülés elitéltetett. A püspök lett az ihletettség bizományosa, vagy jobban mondva a charismust felváltotta a sacramentum, melyet a papok szolgáltatnak ki; mig az ihletettség egyéni dolog, az ember és Isten közti ügy. A zsinatok örökölték a folytonos kijelentést. Az első zsinatokat Kis-Ázsiában tartották a phrygiai próféták ellen; az Isten lelke általi inspiratio az egyházra ruháztatván, a rend és tekintély elve lett.

A papság már a néptől külön vált testület volt. Egy nagy teljes egyház. A püspök és az öregek mellett egy falka felsőbb- és alsóbb-rendü szolgáló személyzet (matricularii) müködött. A magasabb rendü papságnál a nőtlenség mind inkábbinkább terjedni kezdett, legalább a másodszori házasodás megtiltatott. A montanisták csakhamar arra jöttek, hogy a házas pap által kiszolgáltatott sacramentum semmis. Az apostolok társai a s o r o r-ok, kiknek létezését némely hirhedett szövegek bizonyitottak, az alkalmazottak között megjelennek, mint szolgálatot tevő diakonissák; ebből származott a középkorban a papok nyilvános vadházassága. A szigoruak azt követelték, hogy fátyolozva legyenek, hogy ezáltal gyöngéd érzelmek keletkezése meggátoltassék.

A temetkezés a II-ik száz végével az egyház tartozékává, az ekklézsiai szolgálatnak tárgya lett. A keresztények ugy temetkeztek mindig mint a zsidók. A mithriasták és más keleti felekezetek is ezt gyakorolták Rómában. A lélek halhatatlanságáról való görög hit a holtesteknek megégetését, a feltámadásról való keleti hit azok eltemetését hozta magával.

Marcus Aurelius kora felé egy nagy változás történt. Az a kérdés, mely napjainkban a nagy városokat foglalkoztatja, napi rendre került. Mig a holttestek elégetése a halottak számára rendelt földterületet kimélte, addig a temetkezés lefoglalta. Meglehetős gazdagnak kellett lennie, a ki Róma kapui előtt életében egy kis temetkező helyet akart vásárolni. Mikor

valamely nagy város nagy népességéből a vagyonosabbak keresztény vagyis zsidó módon akartak temetkezni, a föld alá kellett szállani. Először beástak addig, mig szilárd földet értek, ott vizszintesen folyosókat ástak, néha emeletesen ezekbe voltak az egyes sirok = loculi. A zsidók, sabazeusok, mithriásták és keresztények mindnyájan elfogadták a temetkezés e módját, mint a mely nagyon talált a közösségi szellemmel és a titokzatos iránti vonzalmukkal. És mivel a keresztények a temetkezés ilyen módját az egész III. és IV. százakon, sőt az V-ik száz egy részében is gyakorolták, a Róma körüli katakombák csaknem egészen keresztény mű; hasonló szükségből keletkeztek a Nápoly, Milano, Syrakusa és Alexandria körüli nagy temetkező helyek.

A III-ik száz első éveiben Zephyrin pápa a helytartójára Calistusra bizta ezeknek a nagy halottas tárházaknak a gondozását; ezeket nevezték cimiteriumoknak vagy dormitoriumoknak, mert azt hitték, hogy a halottak csak alusznak ott a feltámadásig. S mivel több martyrt temettek ezekbe, az a tisztelet, melylyel a martyrok iránt viseltettek, átszállott ezekre a temetkező helyekre is; szent helyekké lettek. Alexander Severus alatt a temetkezés teljesen szervezve volt. A temetkező hely lett légyen a föld alatt vagy föld szinén, az ekklézsia helye volt; és mivel a római hatalom a temetkezés kérdésében nagy türelmet tanusitott, a katakombák üldözések idején gyülekezési helyül is szolgáltak.

Ezek nyomán a III-ik százban a testületenkénti temetkekezés egészen szokásba jött; mindenik felekezet épitett magának külön földalatti temetőt, a sirokban felekezet szerént osztályoztattak a halottak; eddig a temetkezés egyéni vagy családi ügy volt, most közös vallásos ügygyé lett, az isteni dolgok feletti hitegységet tételez fel. Ez nem a legkisebbik nehézség azok közül, melyeket a kereszténység az időből az utókorra örökségül hagy.

A kereszténység eredeténél fogva épen annyira hátrányos volt a képzőművészetek fejlődésére, mint az izlám, ha a kereszténység zsidónak maradott volna, csak az épitészet fejlődött volna általa, miként ez a musulmánoknál történt; a templom egy olyan nagyszerü kőház lett volna, mint a moche. De a vallások olyanokká lesznek, a milyekké az elfogadó népfajok alakitják. Oly népek közé ültettetvén át a kereszténység,

melyek barátai voltak a müvészeteknek, oly müvészetkedvelő vallás lett, a milyenné sohasem lett volna, ha a zsidó keresztények kezei közt marad. Ezért a hittagadók alapitották meg a keresztény müvészetet. A gnosticusok oly merészséggel léptek ez útra, hogy az igazhitüek egészen megbotránkoztak; mind az a mi a bálványimádásra vezetett, gyanus volt; legalább a templomban betü szerint megtartották Mózesnek a bálványimádásra vonatkozó parancsolatát; voltak ugyan Jézusnak, Szent Pálnak és Péternek is képei; de e szokást helytelennek tartották.

A temetkező helyek fedeleire tettek némi festvényeket, de a melyek inkább ékitések voltak, növény- és állatképek vegyitve néha keresztény jelvényekkel: oly dolgok, melyek a pogány müvészetben szokásosak voltak. Az Ó és Új-szövetség történelméből vett tárgyak csak később tűnnek fel, ellenben az Ur asztala, a szent kenyér, az uri vacsora jelvényeit már a III-ik százban festették.

Ezek a kisszerü, az egyházakból egészen kizárt ékitési festvények nem voltak eredetiek. Helytelenül tekintették ezen szerény kisérleteket egy egészen új müvészet kezdetének. A kifejezés e festvényekben nagyon gyenge, a keresztény eszme teljesen hiányzik bennük, átalános jellegük határozatlan. A rajzuk nem rosz, oly müvészek keze mutatkozik bennük, a kik müheIyekben jól képeztettek. Kivitelük kétségkivül meghaladja a később született keresztény festészetet. Ámde minő különbség van a kifejezést illetőleg a kettő között; a VII. és VIII. száz festőinél hatalmas törekvést veszünk észre, hogy az általuk festett jelenetekben uj érzelmeket fejezzenek ki; ellenben a katakombák festői ügyességüket az általuk diszitendő helyek zordonságához iparkodnak alkalmazni.

A keresztény müvészet heretikusnak született, sokáig megőrizte e jelleget; a keresztény festészet csak lassanként szabadult ki azoknak az előitéleteknek a hálózatából, a melyek hatása alatt született. Megszabadult, de csak azért, hogy az apokryphus könyvek uralkodása alá kerüljön, melyek maguk is gnostikus hatás alatt jöttek létre. Ebből hosszas időre különös visszásság fejlődött ki. Egészen be a középkorig az egyházi gyülések és tekintélyes tudósok elitélték a müvészetet; a maga részéről bár az orthodoxiához alkalmazkodott. Különös szabadságot vett magának; a festvények tárgyai nagyob-

bára elitélt könyvekből vétettek, annyira, hogy a festvények helyet szereznek maguknak a templomokban, mig a könyvek, melyek a festvények magyarázatait tartalmazták, azokból ki voltak zárva. Nyugaton a XII-ik százban a müvészet egészen felszabadult; de a keleti kereszténységben nem. A görög és keleti egyházak sohasem győzik le a képek iránti azt az ellenszenvet, mely a zsidóságban és izlamban tetőpontra emelkedett.

III.

A keresztények erkölcsössége leghatásosabb hirdetése volt a kereszténységnek. Ez az egy szó, jámborság, teljesen kifejezte; ugy éltek, mint közönséges, egyszerü, világias elfogultság nélküli, de talpig becsületes emberek. A Messiás várás napról-napra hanyatlott, ezért arról a némileg laza morálról, mely oly várakozó, válságos állapothoz talált, egy megalapult társadalom állandó moraljára mentek át. A házasság magasztos vallásos jellemet öltött. Nem volt szükséges a többnejüség eltörlése, a zsidó erkölcsök, ha nem is a zsidó törvények, már meglehetősen eltörölték volt. Igazán szólva a harem a régi zsidóknál csak kivételes visszaélés volt, a királyság előjoga. A próféták, miként látszik, ellenzették. Salamon és utódai életmódja mindig hibáztatás és botránkozás tárgya volt. A római és zsidó házasság kettős hatása alatt született a család magasztos eszméje, mely napjainkban is az europai müveltség alapja, sőt a természetjog lényeges részévé lett. El kell ismernünk azonban, miszerint e tekintetben a római befolyás nagyobb volt, mint a zsidó; a többnejüség a zsidók között csak azoknak az újabb törvényeknek a befolyása alatt szünt meg teljesen, melyek a római jogból vétettek.

Hogy a római vagy ha ugy tetszik árja befolyás volt, abból az idegenkedésből is észrevehető, a melylyel a második házasság iránt viseltettek; kellően elpalástolt paráznaságnak tekintették. Nem kevésbé szigoruak voltak az elválás kezelésében, melyet illetőleg némely zsidó iskolák hibáztatásra méltó engedékenységet tanusitottak. A házasságot csak a nő paráznasága okán lehetett felbontani. A keresztény jog alapelvévé lett, hogy „a mit Isten összekötött, nem kell elválasztani.“

Végül az egyház egyenes ellentétbe jött a zsidósággal azon tény által, hogy a nőtlenséget és a szüzességet a házas-

állapotnál előbbvalónak tartotta. A synagoga a házasságot mindig szentnek tartotta, előtte a nőtlen gyilkossági bűnt követ el; nem Ádám törzséből való, mert az ember csak akkor teljes, ha nővel egyesül; a házasságot nem lehet a tizennyolczadik éven túlhalasztani. Ez alól csak azt vették ki, a ki a törvénytanulásra adta magát és a ki attól félt, hogy a család fentartásának gondja elvonja a munkától. „Azok, kiket a törvény tanulása nem foglal el egészen, mint engem, népesitsék a földet", mondá Azaï rabbi.

Azok a keresztény felekezetek, a melyek a zsidósághoz közeledtek, éppen ugy tanácsolták, mint a synagoga a korai házasságot. Azonban a kereszténység kezdetben Ben Azaï értelmében járt el. Jézus bár harmincz évnél többet élt, sohasem volt házas. A világ közeli végének várása feleslegessé tette a szaporodásért való gondoskodást és azt az eszmét fogadták el, hogy csak szűz állapotban lehet bárki is tökéletes keresztény. A gnostikusok és manicheusok következetesek voltak, midőn a házasságot tiltották s a szaporitást elitélték. A mindig középúton járó orthodox egyház őrizkedett az ily túlzásoktól, de a mértékletességet, sőt a szűziességet még a házasságban is ajánlotta. A természet akaratának teljesitése túlságos szégyennek tartatott; a nő esztelenül irtózott a férjhezmeneteltől; az egyháznak visszás félénkségét mind abban, a mi a két nem közti törvényes viszonyt illeti, később többen igen helyesen kigunyolták.

Hasonló eszmemenet nyomán az özvegyi állapotot némileg szentnek tartották; az özvegyek némileg egyházi rendet alkottak. A nőnek szerintük mindig alárendelt állapotban kell élni, ha már nincs férje, szolgáljon az egyháznak. A keresztény nők szemérmetessége jól talált ezekhez a szigoru elvekhez, némely községekben csak fátyolozottan mehettek ki hazulról. Kevés volt hija, hogy a nők, a házasok miként a hajadonok, ábrázatukat keleti szokás szerint egészen el ne takarják. A montanisták ezt a szokást kötelezőnek tekintették; s hogy nem érvényesült, azt a görög meg római befolyás eszközölte; ezeknek a népeknek, hogy az erkölcsöket reformálják, nem volt szükségök a testi és erkölcsi gyarlóság e jelére.

A cziczomát legalább egészen eltiltották. A szépség a sátán kisértése, miért kelljen azt még növelni. Ékszereknek viselését, a hajfestést, könnyü ruhák viselését a szemérem el-

len elkövetett merényletnek tartották. Az álhaj vétek volt; mert a pap keze által a levágott hajra tett megáldás eltéveszti, hogy kire szálljon. A hajnak legszerényebb rendezése is bűnnek tekintetett. Szent Jeromos a nők haját egyszerüen férgek tanyájának tekinti s azért ajánlja, hogy levágassék.

A kereszténység hiányos volta nagyon is kitűnik ebben: igen kizárólagosan moralis volt; a szépséget egészen feláldozta. Ámde a valódi bölcsész, a szépséget nem felületes előnynek, veszélynek vagy illetlenségnek, hanem oly isteni adománynak tartja, a milyen az erény. A szép nő épen oly kifejezése Isten czéljainak, mint a szellemdús férfiu vagy az erényes nő. És a kereszténység azon tiltakozás által, melylyel a szépség feltüntüntetésére tett kisérleteket sujtotta, bebizonyitotta, hogy az a társadalmi eszmény, a melyet kezdetben alkotott magának csak később lehet egy tökéletesült társadalomnak a kerete, a midőn a világosan gondolkodó emberek buzgalma összetöri azokat a szoros korlátokat, melyeket kezdetben a tulságos szenteskedés állitott.

Sajátlag mindaz, a mit fényűzésnek, világias életnek lehet tekinteni, el volt tiltva; a látványos előadásokat utálatosoknak tartották, nemcsak az amphitheatromi véres játékokat, melyeket minden becsületes ember utált, hanem még a legártatlanabb szinielőadásokat is. Minden szinház veszedelmes hely, mert az emberek azért mennek oda, hogy lássanak s őket is lássák. Hogy a versenyjátékok, melyekben halandók egy napra az istenekhez hasonlók lettek, a III-ik százban egészen megszüntek, annak a kereszténység volt az oka. Az emberek egyre idegenedtek el ezektől a régi intézményektől, mert hasztalanságoknak tartották. Igazuk volt; ámde az emberi életnek azonnal vége van, mihelyt az emberrel elhitetni, hogy minden hiábavalóság.

A keresztények épen olyan józanéletüek voltak, mint szerények, a húsra vonatkozó szabályok, mondhatni, mind felfüggesztettek, az az elv, „hogy mindenek tiszták a tisztáknak", került érvényre. Azonban sokan tartozkodtak az élőállatok evésétől. A böjtölések gyakoriak voltak és többeknél oly ideggyengeséget idéztek elő, mely a sirást nagyon elősegiti. A könynyü sirást égi adománynak tekintették. A keresztények mindig sirtak, bizonyos csendes szomorkodás volt a rendes állapotok. A templomban a szelidség, szánalom és szeretet ült ar-

czukon; általában a keresztényeket arczukról meg lehetett ismerni. Némileg saját kinézésük volt, ábrázatukon a nyugodtság látszott, mely azonban nem zárta ki a belső megelégedés szelid mosolyát. Ez nagy ellentétet tüntetett fel a pogányok gondtalan kinézésével. A montanistikus Afrikában bizonyos gyakorlatokról, különösen a keresztvetésről még hamarább felismerhették Jézus tanitványait.

A keresztények e szerint tulajdonképen saját külön lények voltak, kik arra adták magukat, hogy erényességüket külsőleg is hirdessék, végre is vezeklők voltak. Hogy a zárdai élet a III-ik száz vége felé jelenik meg, onnan van, mert az előtt, az egész egyház valóságos zárda volt, egy eszményi község, melyben tökéletes élet folyt. Mikor a század tömegesen be fogott lépni az egyházba, mikor a Gangresi-concilium 325-ben kimondotta, hogy az evangeliumban a szegénységre, a családról lemondásra és a szüzességre nézve felállitott elvek nem valók az egyszerü hiveknek, csak akkor fognak a tökéletesek maguk számukra külön helyeket teremteni, hol a közönséges emberekre igen magas evangeliumi életet egészen gyakorolni lehessen. A martyrság eddig alkalmat nyujtott, hogy Jézusnak legtulzottabb tanitásai is gyakoroltassanak; a zárda pótolja a martyrság helyét, hogy Jézus tanitásai valahol gyakorlatba vétessenek. Egyptom példája, hol a zárdai élet mindig megvolt, nagy befolyással lehetett erre az eredményre; de a szerzetesség eszméje megvolt a kereszténység lényegében. Miután az egyház mindenekelőtt megnyilt, kikerülhetetlen volt, hogy kisebb egyházak ne alakuljanak azok számára, a kik azt állították, hogy ugy élnek, mint Jézus és a jeruzsálemi apostolok éltek.

Egy kemény harcz előjelei kezdettek mutatkozni: a keresztény kegyelet és a világi tisztelet két ellenfél lesz, melyek nehéz csatákat fognak vivni egymással. A világias szellem ébredése a hitetlenség ébredése lesz.

(Vége.)

RENAN ERNŐ. Ford. **KOVÁCSI ANTAL.**

KERESZTÉNY ESZMÉNYISÉG.

Egyházi beszéd.

Luk. 10, 41. 42. Mártha! Mártha! szorgalmas vagy és sokra igyekszel: De egy a szükséges dolog: Mária pedig a jobb részt választotta, mely el nem vétetik őtőle.

„Mária pedig a jobb részt választotta, mely el nem vétetik őtőle.“ Egyszerü szavai ezek a názárethi prófétának. Egyszerü volt az alkalom is, mely létrehozta, egyszerü, mint sok más, melyekhez az örök igazság legszentebb kinyilatkoztatásainak emlékei füződnek. De ama szavak, melyek a próféta ajkáról a Mártha házában szállottak el, hová valamelyik fáradságos napi munkája után térhetett be, közelebbről vizsgálva nem ugy tünnek fel, mint csupán alkalom vagy esetszerüek. Azok mély jelentőséget hordanak magukban. Ő épen azelőtt tanitott egy törvénytudót, hogy kell az igaz vallást gyakorolni. Épen azelőtt adta neki az irgalmas samaritanus megkapó példájában, ki ellenségei sebeit bekötötte, a könyörület leczkéjét. És a mit a Mártha házában nyilvánitott, ámbár a körülmények idézték elé, ugy jelenik meg előttem, mint természetes nyilvánulása a nagy lélek ama hangulatának, melyet terhes napi munkája után érezhetett. Egész nap a vallás külső gyakorlatára való utasitással foglalkozván visszatekintett, hogy Atyja ügyében mit mivelt azon a napon. S talán honfiai vallástalansága, üres kegyessége miatt szomoru érzés fogván el lelkét, magába merült a nap eseményei fölött, s azokban kevés vigasztalást találva gondolata a zajos külvilágról csöndes belvilágába szállott. A bensőre szállott, a vallásos élet forrására, honnan mennyei üdvés áldás fakad, a bensőre szállott — s a magasztos érzelmek és gondolatok egymást követve vonulnak át lelke mélységein.

Ily lelki állapotban találát ő Bethaniába jőni.

A magasztos érzelmek és gondolatok sora tovább füződik; ajkai beszédre nyilnak s Mária mint egy varázsérintésre csodálattal ül le lábaihoz, hogy hallgassa az üdvadó isteni igéket. És a midőn a próféta látta, hogy mégis van egy, a ki őt

megértette, szellemével rokonszenvez, tárt kebellel fogadja kijelentéseit, lelke örömmel telik el. És a midőn Mártha testvérét hivná, hogy segitsen neki az Urnak felszolgálni, Jézus Márthát szeliden pirongatva, s Mária jobb választását kiemelve, igy szólott: „Mártha! Mártha! szorgalmas vagy és sokra igyekszel. De egy a szükséges dolog: Mária pedig a jobb részt választotta, mely el nem vétetik ő tőle."

„Egy a szükséges dolog!" — ezek azok a szavak, melyek Jézus Bethaniában való látogatását örök időkre emlékezetesebbé teszik, mint állitólag ott mivelt csodái. „Egy a szükséges dolog!" — de e szavak értelme, jelentése mi légyen sürgetve kérditek, szeretnétek tisztábban, világosabban látni e ponton, szeretnétek tudni ama szükséges dolog mivoltát, a melyre nézve Jézus azt mondotta, hogy soha el nem vétethetik.

Egy a szükséges dolog:

Hinni az isteniben, az eszményiben.

Mit beszélhetett Jézus a bethaniai egyszerü, igénytelen hajlékban? Mi volt tulajdonképen az, mi Mária lelkét megragadta, minő bűverő vonzotta a mester lábaihoz, minő hatalom bilincselte le, hogy odaadó, határtalan bámulattal hallgassa őt?

Isten sok prófétát bocsátott ki az ő kebeléből, hogy az emberek előtt szellemének fényével utat irjanak, a láthatatlan dolgokat megvilágositsák, azokban útmutatóik legyenek. Küldött Mózeseket és más prófétákat, kiket az emberek hallgassanak. Küldött a jóságos Isten nemcsak a zsidóknak, az ő ugynevezett „választott népének", hanem küldött más népeknek is, mert minden nép a maga helyén Istennek választott népe. S mindezek által a próféták által sok szép és magasztos gondolat lőn az emberiség közkincsévé. Közülök többen az eszmék magasabb regioiba birtak felemelkedni s az isteni végetlen szellemnek egy-egy sugarát fölfogva, addig ismeretlen oldalról világitották meg s igy egy-egy drága hiteszmét, szép vallási gondolatot hagytak hátra halhatatlan emlékek gyanánt a jövendők előtt. Oh hatalmasan és fenségesen beszélt régen is az Isten az ő szent lelke által a prófétákban! Izraelnek fiai és leányai a Jordán kies partjain sok üdvhangot és szellemesitő gondolatot hallottak. Hajdani Máriáit Izraelnek és Judeának egy Ezsaiás lánglelke magasra ragadhatta a Jordán partjain taposott durva föld rögéből. Oh de a vallás, melyet ők hirdettek, meg volt mégis elegyitve. A hit és világnézlet a földi lég-

körben mozgott, az érzékiség lánczaiból nem birt kibontakozni. Végre Isten elküldötte az ő lelkét a Jézusban s Galileában fölgyult a világosság napja. A szellemi vallás, melyet Jézus hirdetett, ez volt a bűverő, ez volt a hatalom!

Az uj világ és uj föld ama szellemi fölfogásban, mely a mult összes prófétáinak látásait a földi salaktól megtisztitva egyesité; amaz uj hit és uj világnézlet, melyet kelet minden más bölcsei azelőtt hasztalan kerestek, mely Sokratesben és Platóban is, csak mint ködös sejtelem derenghetett; a hit birodalmának megvilágitása az isteni genius tüzénél, hol az ember a sötétségből fénylő világosságba lépett s szemlélhette a menny örök szépségeit, örökviruló, örökzöld tájait; az Isten ama mélységeinek feltárása, a hová emberszem még le nem pillanthatott; a mennyei Atyának ismertetése, jósága, szeretete minden gyermekei iránt; végetlen szellemének kifejtése, a mint a természetben és az emberi lélekben mindenütt müködni, hatni, irányozni és vezérelni látja, ki gondoskodásában számon tartja az ég madarait, a mező liliomait, kinek tudta nélkül még hajszál sem eshetik le fejünkről; és a végetlen örök szellem lélekben és igazságban imádásának fenséges tana — ez a tisztán szellemi, ez az idealis felfogás, ez a minden érzékitől ment eszményiség Istent, világot és embert illetőleg, ez a legnemesebb és legtisztább idealismus, mely Isten örök igazságait foglalta magában, s a melyet a mester amaz igazságok erejétől áthatva dicsőült arczczal hirdetett a Genezáreth mellett és a bethaniai egyszerü házban is — ez volt a bűverő, ez volt a hatalom!

És ez eszményiség Máriában különösen fogékony lélekre talált. Ő ugyan a régi zsidó szokásokban, szertartásokban, az álkegyeskedő farizeusok vallásában nőtt fel s mint más kortársait szűkkörü hitnézetek kötötték, de a mint az új világosság fényével kisütött, régi köntösét levetette, mindamellett is, hogy a nagyobb rész megtartotta azt divatnak, uj ruhába öltözött, a mennyei világosság ruhájába. Ő lelke egész bensőségével fogadta ama boldogitó szellemi tanokat, hitt az isteniben, az eszményi-, az égiben, amaz örök igazságokban, a melyeket a szellem a láthatatlan dolgokról a földin, az érzékin túlszárnyalva felfedett, hitt az isteniben, az eszményiben, melyet Jézus az égről hozott a földre örök világosságul az emberiségnek.

Egy a szükséges dolog: hinni az isteniben, az eszményiben! Oh ma is hangsulyozhatjuk e szavakat KK.! Mert ha vannak is Máriáink, a kik csodálnak és hisznek s bámulattal ülnek a mester lábainál, a kit prédikálunk; ha vannak is, kiknek lelke elég finom, elég fogékony a magasztos keresztény érzelmek és igazságok iránt; kik az istenitől ihletve éreznek és lángolnak: oh de hányan vannak a Márthák, kik mikor az Úr eljön is, a világiakban szorgalmatoskodnak csupán, kiknek kebeléről szégyenkezve törik vissza az ige, az eszme, szégyenkezve áll ott szomorún, némán, hit nélkül, elhagyatva; hányan vannak, a kik az Isten templomait látogatják s hányan még azok között, kik nem gyakorolják, kiknek önző világi érdekek, fény, hatalom, gazdagság, vagyon vagy ép érzéki gyönyör az ige, az eszme? Egy a szükséges dolog: hinni az isteniben, az eszményiben! joggal hangsulyozhatjuk ezt KK.! A keresztény gondolkozás napja, az igaz, még magasan áll a láthatáron, ezer meg ezer lelkeknek világitó szövétneke, vezércsillaga az élet rögös ösvényein. A keresztény hit és világnézlet megdönthetetlen Sion nemünk annyi nagy szellemeiben. Elsőrangu költőink, gondolkozóink a Jézus szivével éreznek; müveikből az ő isteni lelkülete, utólérhetetlen nemes és tiszta eszményisége tündököl elé. Bölcselőink közül is még sokan forditják kelet felé tekintetüket s járulnak az elismerés drága ajándékával kelet legnagyobb prófétája elé. Tudományos férfiaink sem vetették el az isteniben való hitet. Darwin is az utolsó sejtnél leborul amaz örök eszmény, a teremtő és fentartó jóságos Isten dicsősége előtt s ajka eme hangokat rebegi: Mely nagyok és csodálatosak a te dolgaid oh Uram! — Oh de lehet-e észre nem venni másfelől, hogy a keresztény hit és világnézlet mellett, hogyan terjednek és hóditnak más nézletirányok? Hányan vannak, kik a keresztény hitet rajongásnak tekintik csupán, kik előtt egy imádkozó Mária is nem egyszer szánó gúnymosoly tárgya? Hányan vannak, kik az isteniben való hitet feladva, a Krisztus fönséges eszményiségét elvetve, csupán az érzékelhető, a kézzel fogható szempontjából itélik meg a világot, jelenségeit és minden eseményeit. Hányan, kik visszatérni látszanak a régi korok durva érzéki felfogására s a szellem imádása helyett idegen isteneket, bálványokat állitanak fel az anyagelvüség, az anyagimádás rendszerében. Hányan, kik igy nélkülözik a szent helyeket, hol az örökkévaló, végetlen szel-

lemet, a kereszténység üdvözitő tanait prédikálják? Egy a szükséges dolog! még a háztetőkről is hirdetnünk kellene: Egy a szükséges dolog: hinni az isteniben, hinni a Jézus kereszténységében.

Hinni az isteniben, hinni a keresztény eszményiségben, de miért? kérdezhetik. Mi értelme, mi haszna van e hitnek? E kérdést tehette fel magában Mártha is, midőn testvérét a Jézus lábainál ülni látta. A bethaniai Mária egész élete történetét nem ismerhetjük. Az evangelisták keveset jegyeztek fel e nő életéből, de ama pár adatból is, a melyeket fenhagytak, következtetnünk lehet. A nagy mester szenvedése pillanataiban „vevén egy font igaz nárdusból csinált drága kenetet, megkené Jézusnak lábait és megtőrlé lábait az ő hajával.“ Minő nemes vonása ez az emberi szeretetnek! A régi vallás hatása alatt, bármennyi rendeletei és szabályai voltak is annak az élet különböző viszonyaira, Mária érzelmei sohasem emelkedhettek volna fel ama magaslatra, melyre Jézus égi tanai emelték. És avagy az érzelem nemessége és a hitnek ama világa, melyet Jézus vallása lelkében lobogtatott, mely annál erősebben égett, minél nagyobb volt a szenvedés, mely ama rendkivüli idő körülményei között is a megnyugvás és kibékülés égi érzetét adta: nem ama drága kincsek valának-e, melyekre Jézus, midőn Máriát hinni látta, czélzott, s melyekről azt mondotta, hogy soha el nem vétethetnek tőle.

Mi értelme, mi haszna van, hinni az isteniben, a keresztény eszményiségben? Jól tudom én, hogy sokaknak nem volna szükség ezt magyaráznom, fejtegetnem, mert a kik hisznek a kereszténység fönséges elveiben, kiknek keblét a keresztény hit világa melegiti és élteti, szóval kik Istenben élnek és cselekesznek és az Isten ő bennök, azok igenis tudják és értik a hasznát a kereszténységnek. De tán még se lesz fölösleges e kérdésre tovább menve felelni. Mert oh hányan vannak, kik a keresztény hittől egészen más hasznot várnak, mint a milyent várni kellene. Mi hasznom is van hát abból, hogyha a keresztény igéket hallgatom, igy szólanak némelyek, jobb lesz addig valami olyan dolog után néznem, a minek megvan a maga látatja. Mi haszon?! mi haszon?! — Feleljetek helyettem ti csodálandó, dicső alakjai a keresztény multnak! Felelj bethaniai Mária, lényed égi magasztosságával, szép és nemes lelkületeddel, felelj e kor szorgalmatoskodó, anyagiakban és érzé-

kiekben elmerült Mártháinak. Feleljetek ti egész hosszu sora a keresztény női fenséges jellemeknek és mintegy tükörben mutassátok, mi a keresztény nő, mintegy tükörben mutassátok az odaadó szeretet, a türelem, az önfeláldozás magasztos erényeit égies érzületben megfogyatkozott, meglankodott ivadékaitoknak. És feleljetek ti, halhatatlan dicső férfiai a keresztény évszázaknak, mi volt nyereségtek a keresztény hitből, és mondjátok meg korunk nyegle fiainak, honnan nyertétek a valódi lelkesülést az igaz, a szép, a nemes iránt, honnan az áldozatkészséget a közjóért, honnan az akaratszilárdságot, a férfi erényt, honnan amaz önfeláldozó hősiességet, mely az elvekért, az emberiség szentebb érdekeiért kész volt börtönre, máglyára, kész a bitófára menni!!! És feleljetek ti még elesettek, bűnösök is, mi volt az, mi a föld sarából, bűnből, szenyből kiemelt és tisztábbra mosott, mint Jordán habjai, feleljetek ti számos példái a lelki ujjászületésnek, a melylyel a keresztény hit titeket az istenes életnek, az üdvösségnek megmentett. És feleljetek ti elköltözöttek megdicsőült szellemei is amaz égi boldog érzettel, melylyel e földi szintért elhagyva az örökkévalóság hazájába átléptetek!!!

Ama kincsek, melyeket a keresztény hit ad, legdrágább kincseink a földön, legdrágább kincseink az örökkévalóságban, azok soha el nem vétethetnek mitőlünk.

Üljünk le azért gyakorta Jézus lábaihoz és hallgassuk isteni, üdvadó igéit, hogy igy legyen kincsünk, mely soha el nem vétethetik, legyen örökségünk e földön, örökségünk a mennyben.

PÉTERFI DÉNES.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

LIII.

Az erdélyi orthodoxus (reformatus) status supplicatiója (10. pont) I. Rákoczi György Fejedelemhez 1631.

Nagy szübeli fájdalommal halljuk naponként és latjuk is kegyelmes urunk az Sabbataria Sectanak ujabban valo propagaltatását, mely ugyan fene modgyára mind az egész Udvarhelyszéket inficialja. Ennek praecipuus promotora és fautora Simon Pecsi uram, ki az országnak egy nehán rendbeli articulusi ellen is azt az ártalmas Sectat nem csak propagálja maga, de sőt másokkal is azont cselekedteti. És az mi legnagyobb, Scholát fundált Szentersébeten maga lako helyében, sok ifiakat tanittat, annyéra forgolodott annak promovealásában, hogy az mint bizonyoson becsületes uraink és atyankfiaitól értettük, immáron is egy nehányan környülmetélkettenek (igy) közülök, mely miatt némelyik meg is holt. Pünkőst napját is pénteken és szombaton celebrálták; annyira vagyon immár az dolog, félő lábra ne kapjon az veszedelmes tévelygés. Ezenn is azért alázatosan könyörgünk Nagyságodnak, bölcs itiletiből Tanácsival egyetemben találjon oly modot és utat, mely által gátoltassék-meg az ártalmas Sectának küljébb való terjedése, kiért az Uristen Nagyságodat megálgya és birodalmában megerősiti.

N. K. V. V.

(Válasz). Inquiralni kell ez dolog felől serio.

Eredetije az udvarhelymegyei ref. egyházmegye levéltárában. XXXVIII. Csomag.

LIV.

A kis-solymosi Unitarius Ekklézsia történetéhez.

1. Nos Joannes Daniel de Vargyas, Vice Capitaneus Sedis Siculicalis Udvarhely et illustr. Principis Transilvaniae Aulae familiar. Stephanus Mán, Magister Civium Civitatis Segesvar, Thomas Benedekffi de Rugonfalva, Thomas Tiboldi de eadem, deputati et exmissi Commissarii suae Illmae Celsitudinis in Ecclesiam Kissolymosiensem.

Damus pro memoria Universis et singulis, quibus expedit hasce nostras visuris et lecturis, hogy az mint az mi kts Urunk ő Nagysága bennunket kibocsátott volt most utolszor anno 1640 die 30 Martii az Kis Solymosi Ecclesianak revidealására, hogy tudniillik mellik religion levök lennének potiorb parsok azoknak designálnok az templomot is együtt az parochialis házakkal, mellyet igaz conscientiank tartása szerint elis igazitván, ugyanakkor ott létünkben jó felesen magok conscientiajoktól viseltetvén spontanea voluntate, nomine cogente, az kik Unitariusok voltak, azok közül megtérének az igaz

helvetica confessiora kezet beadván ugyan minékünk mingyárást, instálván mindazonáltal azon, hogy mivel ők nem sidozok voltak, hanem Unitariusok s magok joakaratjok szerint térnének meg is, ne köteleznök öket hit alatt, mint az több sidozokat, megelégedvén magok kezek beadásával hitök tartások szerint juxta sententiam. En dextram et fidem; melyre miis nem köteleztük öket, hogy megeskettük volna, mint az több sidozokat, hanem egyenkét, egymásután elönkbe jövén, beadák kezeket, hogy ök az igaz helvetica confessiot ampleetallyak, abban is akarnak élni és meghalni, azoknak penig nevek, az kik akkor megtértenek az Unitaria religiot spontanea voluntate elhagyván igy kökövetkeznek:

Kis Mihály
Kis Gergely
Egyedfi Mihály
Benkő Mátyás
Nagy János
Nagy György
Simo András
Kis Péter
Simo Tamás
Marosi János
Simo István
Sipos János
Benkő István
Simo Ferencz
Csiki Mihály
Csiki György
Gál János.

ezek pentek napon ott letünkben convertalanak.

Szombaton reggel az kik convertaltak ezek:

Hajdu András
Simo Ferencz
Borbély István
Sipos Péter
Kereső Pál
Székel Márton
Matefi Mihály.

Ezt is hozzá tevén, hogy az kiket ugyanakkor erös hittel megeskettünk, az kik Judaizansok voltak, azok is nemine cogente, megtérvén azok elsöbben hiteket deponalvan elöttünk, annakutána neveket azoknak is igy consignalok:

Simo Mihály
Albert János
Varga Mihály
Marosi Balázsné
Ferenczi György
Nagy Benedek
Egyedfi János
Nagy András
Havadi János
Ferenczi János
Kis Simo Mihály
Kis Simo Mihályné
Simo László
Sipos Mátyásné
Sipos István
Nagy István
Szász Balázsné
Iktor Mihályné ?
Szöcs Tamásné
Havadi István
Domokos Boldisár
Nagy Györgyné.
Nagy Simo Mihályné
Marosi Mihály
Egyedfi István
Kis János
Benkő János
Dániel János.

Mi annakokáért ezeket erös hittel megesketök az igaz helvetica confessionak tartására és megállására; az unitarius religiorol eltérteknek penig kezeket hitek gyanánt bevevök, magoknak is intimalok singillatim et specifice,

hogy magokat immáron az eczer eltökéllett helvetica confessionak valiásában ugy viseljék, hogy tetovázás az dologban neessék, mivel minékünk az mi kgls Urunknak ö Nagyságának hitünk szerint valo relatoriat kellene adnunk megtérésekröl, melyröl ugyanakkor adtuk ez mi pecsétes levelünket fide nostra mediante, hogy ezen feljebb specificalt és megirt személyek magok joakarattyok szerint térteneк-el az Unitaria religiorol kezek beadásával, mintegy erős hitekkel megerösitvén. Anno 1640 die 30 Martii in Kis Solymos.

Correcte per eosdem.

Joannes Daniel mpr Stephan Man. Thomas Benedekfi mpr. Thomas Tibodi.

boritott pecsétekkel ellátva.

Eredetije az udvarhelymegyei ref. egyházmegye levéltárában. Fasciculus 22-us Nro 1.

Kivül: Az Kis Solymosi Judanzánsoknak megesküvése és az unitariusokk spontanea conventiojok kezekbeadása felöl való levelek az Commissariusoknok.

2. Nos Joannes Daniel de Vargyas (sat. mint a másikban).

Damus pro memoria universis et singulis, quibus expedit hasce nostras visuris et lecturis, hogy 1638 esztendőben 24 aprilis Fejérvárat országgyülésében promolgaltatott articulusnak vigora szerént, az mely Kissolymosi Judaizánsok ugyanazon esztendőbeli országnak deliberatioja szerint ad diem 1 julii ő Nagának, a mi kegyelmes urunk, az Mlgs és Tekentetes Rakoczi György úrnak, ő Nagának, Erdelynek Fejedelmének, magyarország részeinek Urának és székelységnek Ispánjának Dés városában evocaltattak volt, akkor azok közül sokan reformaltatvan az igaz helvetica confessiora bizonyos commissariusokat bocsátván ő Nagysága ugyanide Kis Solymosra, az holott akkor potiorb pars lévén az Unitaria religion levő atyafiak az templom is adjudicaltatott volt parochialis házakkal együtt azon religion levő atyafiaknak, azután sokan közülök megismervén tévelygéseket, sokan ugyanezen esztendőben spontanea voluntate, nemine cogente megtértek és az igaz helvetica confessiot amplectálták, kik ő Nagát a mi kegyelmes urunkat találták meg, hogy az országnak constitutiója és articulusi szerént bizonyos Commissariusokat bocsátana ő Naga azon Kis Solymoson Udvarhelyszéken levő templom és parochialis házaknak eligazitására és complanálására. Melyre az mi Kgls Urunk ő Nga is kegyelmesen tekintvén az országnak közönséges deliberatuma s constitutioja szerint klsen parancsolá minékünk, hogy kimennénk Udvarhelyszékben Kis Solymoson levő Ecclesianak conplanásara, hogy az köztök valo controversiakat concilialnok és mindaz két felet szorgalmatosan examinalnok és azután az templomot parochialissal együtt az major és potior parsnak assignálnok. Mi annakokáért az mi kglmes Urunk ő Nga kgls parancsolattya szerent elmenvén mindaz két felet, mind az Unitaria religion valokat s mind penig az orthodoxa religion levőket convocalvan, hat öreg embereket közülök mind két részröl erös hüt alatt examinalván, az egész faluban mennyi számon volnánok mind az két religion levök, nevöket elöször fölirván annakutána rendszerént öket behiván neveket assignaltuk mind az nemes renden levő uraimnak, mind az kösség neveket, találtuk az orthodoxa religion levoket potior és major parsnak lenni, az melyrenézve az a mi kegls Urunk ö Naga kgts parancsolatjából s mind az országnak deliberatuma, constitutioja s articulussa szerint az templomot, haran-

gokat, parochialis domust minden ahoz tartozandó reditusokkal az orthodoxa religion levőknek ugymint major és potior parsnak assignalók és kezekben adok az jelenvaló 1640 esztendőben die 30 mentis Martii. Az melyről attuk ezen pecsétes levelünket fide nostra mediante, Kis Solymoson lako Koncz András uram házánál. Anno, die et mense ut supra.

Joannes Daniel mpr. Steph. Man. Benedekfi Tamás. Tiboldi Tamás.

Kis papirszalaggal boritott pecsétek.

Correcta per eosdem.

Eredetije az udvarhelymegyei ref. egyházmegye levéltárában. Fasciculus 22. Nro 2.

Kivül: Kis Solymosi templomról és parochiaról adatott Commissariusok levele.

Közli: **Koncz József.**

PHILOSOPHIA ÉS THEOSOPHIA.

(Világbölcselet és vallásbölcselet.)

A Pythagoras előtti hajdankor mindazokat, a kik nemcsak valamely tant, hanem iparágat is kitanultak, átalában bölcseknek nevezte. Ezt Pythagoras illetéktelenül és tulzólag fényesnek találván, magát nem bölcsnek (sophos), hanem bölcseletkedvelőnek, bölcseletszeretőnek kezdette nevezni (philosophos). Itt veszi eredetét a filosof és filosofia nevezet; és tárgyalja az isteni és emberi dolgokat, felfoghatólag, — lehető boldogitás czélzatával.

Igy is azonban a filozofia nevezet előbb az irodalomban a tudományágazatokat, tanszakokat szélesebben ölelte fel, ideértve a törvény- és gyógytant is; néha pedig (csaknem illetéktelen jogosultsági rátartással, negélyezéssel) a csupa erkölcs- és lélektanra szabatott, zárkozó kásztszerüen.

Nagy a különbözet a bölcselettan és vallástan között; amaz ugyan is az okosságban, ez pedig a kijelentés felőli sok tévedésben, csalódásban, ábrándban, sőt ázsiai divatos költészetszerüségben, néhol szembekötősdileg ráhajtó tekintélyekben alapszik. Ennélfogva nincs miért elcsodálkoznunk azon — nem sceptikus bölcselkedők, hanem — ritka valódi higgadt tudósain korunknak, kiknek a vallástan tannevezete sehogy sem izlik. Mintha sejteném annak helyettesitésére minő elnevezést volnának hajlandók elfogadni; de az nem lehet „vallás elvek“, mert tudjuk, s ők is jól tudják, hogy mikor megállitott „elvek“ szerinti tanszakmával kell elbánni, kicsapongó határozatlan vitatkozásoknak nincs helye, egy sincs pedig ilynemü kicsapongásokra kedvezőbb mező, mint a vallástételek (dogmátizálás), — melyekbe felekezeti intézeteknél jól belénevelt osztálycsoportok kitérithetlenül s alkalom szerint élethalálküzdelemmel is önelvüek maradnak, — hol járnak ezek, hová tereltettek a Krisztus dióhéjba fogható szerény és czélszerü dogmájától! Vagy tán a „vallástan“-t jobban helyettesitené a „vallásfogalmak“ nevezet? vagy a protestantismus által felkarolt „valláserkölcsiség“ czimnév? Ez nem sietős eldöntés, várhatunk reá tovább is, megmaradva Krisztus eredeti vallásánál.

A valódi bölcseletnél, s igy a vallás-bölcseletnél is — a csalfás bölcselkedéstől óvakodva — őszinteségre van szükség; tulhajtás, ferdités, ficzamitás, álnézetek zavarnak, téves és káros eredményeket szülnek. Ezt kell értenünk Krisztus dogmá-

jától lett minden mesterkélt elterésnél; ezt a stepticismus üres és haszon s eredmény nélküli alaptalanságainál, — a miért is a scepticusok a „filozof“ nevet sehogy sem érdemelhetik. Jobb hallgatni, mint az eredeti szerény és közhasznu dogma szent czélját kétséggel és tagadásokkal rontani.

Háromság. A háromság fogalma világilag is az emberiségnél mindig divott; átvitetett a Theozofiába is, mint hitczikk: az indusoknál a Bráma, Siva és Visnu, hármas istennevezet; Zoroasternél a háromság az egész világban feltünik, a minek is kezdete az egység. Plátó maga is ide csatlakozott, mondván: a lények első és főosztálya áll az atyának nevezett istenségből, a kitől még kettő szármozott: az elme és a lélek. Ebből vétetett, de eltérő különbözettel, a keresztények titokzatos istenháromsága, — a mi magának Krisztusnak istenegységi hitétől még annál is kirivóbban ferde eltérés. Az emlitett lények első osztályiaknak mondatnak, kezdet és végnélkül; másod osztályiak, melyeknek kezdetök volt s végök nem lesz: angyal, ördög, emberi lélek; harmadik osztályiak a testi lények, kezdettel és végződéssel, u. m. emberi test, állat és más látható tárgyak.

Lélekvándorlás. Nem állhatunk meg a mellett, hogy a lélekvándorlás, vagyis a halál által egyik testből kiszabadult léleknek valamely előltalálkozott más élő testbe átköltözése tana Pythagorástól eredett volna, mert azt ő, mint létezett tant, az egyptomiaktól véve át terjesztette. Egyébaránt annak badar állitásait hagyhatjuk is figyelem és bővebb részletezés nélkül; de áll és feltünik abból a lélek halhatatlansága felőli hitfogalom. E hittel foglalkoztak már a Kelták bölcsei is. Honnan vették? nem tudatik; de hogy nem Pythagorástól, annál inkább nem az egyptomiaktól, a történelmi idők és helyzetek igazolják. Egyébaránt e téves zavart, mely a halhatatlanság körét az állatok lelkével is kibőviti, Krisztus evangeliomi fogalma higgadtan világosabbra deritette.

Erkölcsi bölcselet. Ez a görög irodalomban a mint kifejtve volt, nagy méltánylást érdemel; szem előtt tartva abban a valláserkölcsiség szereplését is. Ebbe Orpheus lanttal, Pythagorás önálló bölcseleti előadásokkal vezették be a népet s mások is.

Pythagorás Ézékiellel érintkezett, kinek elveivel és tételeivel az övéi gazdagultak.

Hasonlóan, mint Pythagorás, Jézus is Egyptomból hozta nemzete közé az erkölcsi bölcseletet és terjesztette el tanitványai által.

Seneca és Pál apostol találkoztak és eszmecseréjök felismerhető: elveik, erkölcsi fogalmaik nagyban azonosak, egyszinüek, higgadtak.

Socratesről méltó tudni, hogy ő nagy filozof volt,

és nagy theozof, szintén mint Jézus. Jézus a kanaánisták pogányi vallásának az Ábrahám és Mózes vallására nehezedő káros hatásától akarta megtisztitani nemzete létezési és önállási terét. Socrates pedig görög nemzete vallását a mythologiai sallangok és botrányos férczmüvek nyomasztó vakitásától megszabaditani. Mindkettő az örök egy Isten tiszteletét, imádását tiszta szabad lábra állitani. Mindkettőt a kenyérféltők papi és tanári kásztja üldözte és végeztette ki: Jézust keresztfán, Socratest méreg által. Jézus nem irta meg tanitásait, de megirták tanitványai. Socrates sem a magáéit, de megirták s hátrahagyták derék tanitványai, Xenophon és Aeschines. Hinnünk kell, hogy miután Socrates a tisztább valláserkölcsiség magvait a mivelt görög elmék termékenységképes talajába már elhintette volt, a reákövetkező apostoli eljárásoknak annálinkább sikerülhetett Europába Görögországon átvinni Jézus tovább terjedendő vallását. És ez még azért is, mert Plato, mint Socratesnek legtöbbre fejlett és minden tanitványtársait tulszárnyaló tanitványa, nem szünt meg a nagy tanitója elveivel rendezett iskolázás utján foganatosan bánni el.

Jézus születése után a Platói bölcselettan legjelesbje lévén Plotinus, Platót elveiben legpontosabban képviselve: legkitünőbb müve az, melyben egy mindenütt jelenvaló oszolhatatlan főlényről értekezik és ebben Jézussal teljesen egyetért; és még más müve, melyben a mit vitat a lelkekről, azonos értelmü a Ján. 10, 30. értelmével: Én és az Atya egy vagyunk.

A zsidók közül Philó bölcsész is Plató elveivel tartva theosofizált. A keresztény egyház kitünőbb bölcsei is őt utánozták, vagy abban neveltetve korszerüleg, vagy azt a ker. egyház elveivel legmegegyezőbbnek ismerve el.

Plató, többekkel együtt, azon meggyőződésben levén, hogy semmiből semmi sem lehet, s hogy a passiv anyagból önállóan intézkedő elme nem származhatik s igy lelki müködése nem is lehet, — azon gondolatra jött, hogy az elme eredeti isteni rész; hogy a születésben a testet megelevenitő lélek már azelőtt megvolt szabad és boldog állapotban; de a testben e boldog szabadságával visszaélvén, ezért büntetésének kell lenni. Az eredendő bünről pedig épen nem volt fogalma. Mondotta, hogy a kiállott büntetés után a lélek megtisztul s Istennel viszont egyesül, vagyis a világ lelkébe olvad be; s ebből származtatta a lélek halhatatlanságát.

Kérdésbe jöhetne: miért nem emlittetik meg a hires Aristoteles? Felelet: mert itt nincs helye. Ha világbölcseletileg volna itt tárgyalás, akkor mellőzhetlen volna, még pedig elsőrendüleg. De ő a theosofizálással vékonyan foglalkozott. Luther azt jegyzé meg felőle, hogy: Tévedés azt mondani, hogy Aristoteles nélkül nem lehet

valaki theologus, sőt hogy nem theologus az, a ki Aristoteles nélkül theologizál.

Végül — egyebekre ki- és tovább nem terjeszkedve — (mert elég ennyi a főbb világbölcselet tényezőitől a ker. vallás keletkezése és terjedésére hatólag) még csak a theosophia feladatáról és rendszeréről kell tudnunk, miszerint:

A bölcselkedés rendszerében a szemlét Istenen kell kezdeni, s onnan leszállani a teremtményekre, mert mindent Istenben lehet legvalóságosabban megismerni. Valamint minden tőle számazott, ugy minden hozzá tér vissza. Isten minden dolgokra reányomta a maga bélyegét. Innen, valamint mindennemü dolgokat Istenben, ugy Isten lényét is a teremtett dolgokban, főleg az emberekben láthatni. És ez a theozofia! Theozofia nélkül filozofálni hiányos erőlködés. A Jove principium... Jovis omnia plena. (Lásd Róm. 1, 20.)

K. M.

EGYHÁZI SZEMLE.

Ha napjainkban az egyházi téren nagyobb jelentőségü mozgalmakról nem szólhatunk, ennek oka nem abban van, mintha itt az élet és munkásság egyátalában megszünt volna, hanem abban, hogy sok dolog, a mi egykor eseménynek tekintetett, ma már mindennapivá, közönségessé vált. A mi Dávid Ferenczet háromszáz év előtt börtönbe juttatá: a Krisztus nem imádása, most széltiben prédikáltatik, nemcsak az unitárius, hanem más elnevezésü protestáns egyházak szószékeiből is, s jó formán fel se tűnik senkinek; mert ezt ma már természetesnek tartja a gondolkozó keresztények egy nagy része. Különösen Németországban mind nagyobb tért nyer a történeti Krisztus a niceaival szemben. Egyházi és világi irók versenyeznek egymással tisztultabb és a józan észszel megegyezőbb tanokat terjeszteni és hirdetni a ker. vallás megalapitójáról. Legujabban egy echernfoerdi lelkész Schleswig-Holsteinban vetett ismét egy követ az orthodoxok kutjába, mely annak vizét hullámzásba hozta. Többen a schleswig-holsteini lelkészek közül keményen megtámadván a liberalis keresztényeket, különösen a német protestans egylet tagjait s őket hütlenséggel és esküszegéssel vádolván, Lühr a keztyüt felvette s ezeknek iratát még keményebben megczáfolta, kimutatván, hogy a Krisztust illető orthodox tanok ma már tarthatatlanok s helyet kell engedniök a józanabb hitnézeteknek, melyeket a szabadelvü theologusok képviselnek. Igaz, hogy e nyilatkozatáért Lührt lelkészi hivatalában felfüggesztették — a mi Németországban napi renden van — de evvel az orthodoxok csak eleven szenet tettek a fejökre, mert ugy saját gyülekezete,

mint elvbarátai az ügyet egészen a magukévá tették s mig gyülekezete jövedelmét biztositotta, ezek védelmére szintén fölemelték a keresztények harczában egyedül igazolható fegyvert, a tollat. A „Deutsches Protestantenblatt“ f. évi 3-ik számában egy iró „a Lühr esete“ czim alatt még formai igazságát is kétségbe vonja a Lühr ellen hozott felfüggesztő itéletnek, kimutatván, hogy a mire az alapitva van, t. i. hogy a mely lelkész a Krisztus istenségét nem ismeri el, lelépett az evangeliumi egyház hitalapjáról, teljességgel nem igazolható, miután a schleswig-holsteini ev. egyházban ma hatóságilag elismert hitvallásformák közül egyikben sem lehet megtalálni a Krisztus istenségét. Hivatkozik e tekintetben a keresztelési és konfirmácziói agendákra is s azokat szószerint idézve, igy kiált fel: „Ki tudja nekünk ezekből megmutatni, hogy a mi egyházunkban a Krisztus istensége a hitvallás tárgyát képezné?“ Ugyancsak Lühr mellett Hansen J. lelkésztől Hamburgban egy füzet jelent meg, melyben az iró Lührnek a Krisztusnak szűztől való születését, istenségét, csudáit, elégtételét, testi feltámadását, menybemenetelét és a szentháromságot illető tantételeit összehasonlitva Schleiermachernek hittanával, a következőket irja: „Hasonlitsuk csak össze egymással ezen tantételeket s azon meggyőződésre jutunk, hogy azok egyet jelentenek, sőt alakilag a Lühr tantételei még szelidebbek, mint a Schleiermacheréi. Ennélfogva a Lühr felett mondott itélet Schleiermachert és az ő hittanát is sujtja. Ámde Schleiermacher nem valami kóficz legény, hanem az evang. egyház legnagyobb theologusa korunkban. Hasonló Melanchtonhoz egyházunk megalapitása korszakában. . . . . . Németország egész uj theologiája az ő hittanára van alapitva, vagy legalább általa befolyásolva. Az ujabb kor sok kitünő theologusai, mint Rothe, Nitzsch, Dörner, Twesten, Schleiermacher közvetlen tanitványai voltak. Száz és ezer hitszónok nyerte tőle közvetlen vagy közvetve theologiai ismereteit. . . . . . Szembe ezen férfiu tekintélyével nem türhető el, hogy alig 60 évvel halála után hivatalosan pálczát törjenek az ő tanai felett egy követője személyében.“ S hogy nem is fogják eltürni, mutatja, hogy Schleswig-Holsteinból több mint 8000 aláirással folyamodást intéztek a cultusministerhez Lührnek lelkészi hivatalába leendő visszahelyeztetése iránt... A kőszikla sem egyszerre dől el, hanem hosszu évszázak porlasztják el szemenként. Ezt a porlasztó munkát végzi most Németország is az egyházi orthodox tantételekre nézve, melyekkel szemben eddig jóformán csak az unitárismus képezett ellenzéket. Nehéz munka, de mi bizunk a jövőben.

— A németországi egyházi viszonyokról szólván, nem hagyhatjuk megemlités nélkül azt, hogy az ujabb időben mind több kisérlet tétetik a római egyházzal leendő kibékülésre. Az évekkel ezelőtt oly nagy hullámokat vert májusi törvények alapján hivatalukban felfüggesztett róm. kath. püspökök közül

többeket visszahelyeztek. Egy követség is állittatott, melynek feladata a pápával a modus vivendi-t megállapitani. A követ, Schlöser, már el is ment Rómába, s mig a berlini hivatalos lapok Schlözernek a pápa által lett szives fogadtatásáról ujságolnak, az „Unità catholicà" pápai lap fenhéjázva ezeket irja: „Leo pápa győzelme Wilhelm császár felett már most is nem kisebb, mint Sándor pápa győzelme volt Barbarossa Fridrich császár felett, a ki a velenczei Márkus-templomban a pápa előtt letérdepelve könyörgött az absolutioért." Az ilyen nyilatkozatok aligha előmozditják a kiegyezést. Mindenesetre még kétes, hogy ki fog utoljára nevetni.

— A Berlinben megjelenő „Gazette evangelique" szerint egy Hocart nevü lelkész Brüsselben egy szabadelvü protestans gyülekezetet akar alakitni. A nevezett lap egyszersmind hozzá teszi, hygy egy ily vállalatra Belgiumban nincs alkalmas talaj, mivel a belga nép zsákmányául esett egyfelől a legerősebb ultramontanismusnak, másfelől a teljes vallási közönynek. Lehet, hogy ez a pessimistikus nyilatkozat alapos, sőt azt is megengedjük, hogy ugyanez az állapot jellemzi nemcsak Belgiumot, hanem Europa legtöbb államát; de ebből azt következtetni, hogy a tisztultabb vallásos nézeteknek a társadalomban nincs helyök, hogy az emberiségnek nincs más választása, mint vagy a babona vagy a vallástalanság, talán mégis igen sötét világnézlet; s részünkről semmi esetre se fogadjuk el az erkölcsi világ logikai törvénye gyanánt. Való igaz, hogy a jelen sok tekintetben fogékonytalan a vallás iránt s ennek oka egyfelől épen abban van, mert sokan megtagadják annak fejlődésképességét. Annál nagyobb elismeréssel tartozunk azoknak, kik ez irányban müködve, a babona és közöny között rámutatnak arra az utra, mely igazsághoz s ezáltal ismét vallásossághoz vezet. Ez a feladata a szabadelvü protestantismusnak. Mint ennek egyik harczosát üdvözöljük Hocart lelkész urat is.

— Francziaországban két figyelemreméltó törvényjavaslat áll az államtanács előtt. Egyik arról szól, hogy más vallásu katonák ne kényszerittessenek a katholikus vallási szertartásokon résztvenni. A másik a temetőkre vonatkozik s azon visszaéléseket czélozza megszüntetni, melyek a temetőknek vallásfelekezetek szerinti elkülönitéséből származtak s gyakran egész a botrányig fajultak. Eddig ugyanis vegyes községekben a temetőket annyi részre különitették el, a hány felekezet volt a községben; azokhoz külön bejáratokat csináltak, a hol lehetett. De épen mivel ezt mindenütt kivinni sem lehetett, másfelől a vegyes házasságban élő családokra nézve ez az elkülönités nem is eszközölhető, a tárgyalás alatt álló törvényjavaslat kimondja, hogy minden temető közös; azok a megyei hatóság alatt állanak s hitkülönbség nélkül temetkezhetnek mindenikbe a község tagjai. Az elsőre nézve nálunk törvényre tán nincs szükség, mert e tekintetben, a mint tud-

juk, a gyakorlat az, hogy specialis kath. egyházi szertartásoknál rendesen csak kath. hitvallásu katonákat vesznek igénybe s ünnepek alkalmával a katonák saját hitvallásuk szerinti isteni tiszteletre utasittatnak. De a temetőkre nézve itt se ártana egy kis rendszabályozás. A temetőknek nálunk is a legtöbb helyt felekezeti jellegük van, a miből bizony itt is sok kellemetlenség származik. Különösen oly községekben, a hol valamelyik felekezetnek nincs ekklézsiája s igy temetője sincs, de kevés számu hive van, ezek a más felekezetek részéről a temetkezés miatt, ha egyébnek nem, legalább a huza-vonának nem egyszer ki vannak téve.

— Érdekes levélváltás történt közelebbről a párisi notredami egyház lelkésze Montsabre atya és az ő hirneves elődé Loyson (Hyacinthe atya) között. Az alkalmat a levélváltásra az utóbbi szolgáltatta, a ki udvarias módon figyelmeztette Montsabre atyát, hogy azokat az egyházi beszédeket, a melyeket ő most Páris jelenlegi érseke, Guibert ur védnöksége alatt tart, egy érsek által sem türettek volna el korábban büntetlenül. Ő, Hyacinthe atya, egészen más katbolicismust hirdetett ugyanazon szószékből egy más tekintélyes érsek jóváhagyásával. Felhivta ennélfogva Montsabre atyát, hogy egy barátságos nyilvános értekezleten vitassák meg együtt azon kérdéseket, a melyekre nézve egymástól különböznek, főleg a római püspök legfőbb és csalatkozhatlan tekintélyét, továbbá az inquisitiot, a melynek harczosává szegődött Montsabre atya. Biztositván a tisztelendő atyát megkülönböztetett érzelmeiről, levelét ezen aláirással zárta be: „Hyacinthe Loyson, pap.“ E levélre adott válaszában Montsabre atya Hyacinthe atyát csak uramnak czimezi. Előadja, hogy ha a vitatkozásra tekintélyes hallgatóságra lehetne számitni, felsőbbjei azt megengednék; de talán helyesebb lenne a felvetett kérdéseket titokban és bizalmasan vitatni meg. „Ön, — igy folytatja levelét — „nem hiszen. Én hiszek s remélem, hogy e hitemben fogok meghalni. Nagy lelki örömömre szolgálna, ha könyörgéseimet Isten meghallgatná s önt visszatéritné azon meggyőződésekhez, a melyek ifjuságában ékesitették. Fogadja, Uram, keresztényi érzelmeim biztositását, a melylyel vagyok önnek Montsabre atya, a szt. Domokos rendből.“ Hyacinthe atya az előbbi válaszára felelvén, sajnálatát fejezi ki a felett, hogy Montsabre atya a nyilvános vitatkozást nem fogadja el, tartva a botránytól, holott az ő modora legkevésbé sem szolgáltathat okot, miután ő elég udvarias szokott lenni s mindenek felett keresztény, jóllehet az ultramontánok közül sokan ezt szeretnék tőle elvitatni s ugy látszik, hogy Montsabre atya is ezeknek példáját követi. Őt hitetlenséggel vádolják. Ha ez a vád azt teszi, hogy nem hiszen a pápa csalhatatlanságában s az inquisitio jogosultságában s állásaiban, ezt örömmel elviseli; de ezek nem is voltak hitczikkek, a mikor ő prédikált a notre-dami templomban. Akkor, mint

most, hitt a Jézus Krisztus istenségében, a canonicus könyvek ihletettségében és az apostoloktól leszármazott hagyományokban. Nem akarja Montsabre atyát azzal vádolni, hogy nincs igaz keresztényi hite, de szerette volna őt egy nyilvános vitatkozásban meggyőzni arról, hogy tán öntudatlanul oly tanokat vegyitett az igaz hithez, a melyek ahoz egyátalában nem tartoznak. Ezen levélre is válaszolt Montsabre atya, de csak röviden és kitérőleg. Az utolsó szó Hyacinthe atyáé maradt, a ki kijelentette Montsabre atyának, hogy levélváltásukat a legközelebbi vasárnapon elő fogja terjeszteni azon helyiségben, a melyet Montsabre atya oly gunyosan nevez az ő helyiségének s a közönségre bizza az itéletet oly papok felett, a kik hajdan máglyára hurczolták ellenfeleiket s most megtagadják velök a vitatkozást. Megtörtént-e ez vagy nem? a lapokban eddig még nincs emlékezet róla. De annyit látunk, hogy Hyacinthe atya többé vissza nem édesgethető a római egyházba. Ugyanezt mondhatjuk Campelló grófról is, kinek kitérése a róm. egyházból szintén nagy feltünést okozott volt s a ki most abban munkálkodik, hogy helyt Rómában ó-katholikus mozgalmat inditson meg. A mint némelyek állitják, e czélból már többeket megnyert volna a pápai egyház kötelékében álló papok közül is s „Il Labaro" czimmel egy politikai lapot is inditott meg, melyből mart. 26-án már a tizedik szám jelent meg.

— Ad vocem: ó-katholicismus. Reikens ó-kath. püspök közelebbről Wiesbadenben egy előadást tartott a római hierarchia által gyakorolt s általa elvileg jogosnak állitott hitkényszerről. Ezen előadásában Reichens a többek között igy kiált fel: „Azon 200 millió katholikushoz intézem szavaimat e teremből, a kiket Windthorst a pápa hadseregének nevez s a kik inkább engedelmeskednek a pápának, mint bármely világi fejedelemnek: ti kényelem-keresők, kik a restség törvényénél fogva megszokástokra hivatkozva a pápánál maradtok; ti elpuhult lelkek, kiknek áldozatba kerül szájatokkal vallást tenni arról, a mit szivetekben hisztek; ti világ szerint okosok, kik a földi előnyökért magatokat alávetitek; ti gyávák, kik az igazságért üldöztetést szenvedni nem tudtok; ti anyag-imádók, kik elbizakodva azon csekély ismeretekkel, a melyeket a föld kérgéről magatoknak megszereztetek, nem ismertek más kincset, mint a melyek az érzékek alá esnek s az idealis javak iránt nincs semmi fogékonyságtok; ti közönyösek, kik sem melegek, sem hidegek nem vagytok; ti hitetlenek, kik büszkén támaszkodtok a ti hitlenség iránti hitetekre: ti mindnyájan felelősök vagytok erkölcsileg a vatican szomoru győzelmeért. Valahányszor Windthorst az államkormányt 200 millió harczossal a confessiok sánczai közé szoritja, ti mindig az ő soraiban vagytok. És igy felelősök vagytok azért, hogy az emberiséget nyomorgató és megvesztegető vaticani rendszer sulya még mind tovább és tovább ránehezedik a keresztények oly

sok millióira. Legyetek férfiak, becsüljétek meg emberi méltóságtokat.“ Meglehetős kemény szavak; de az orvosság is rendesen keserü szokott lenni.

— Oroszországról ritkán irhatunk valamit s épületes dolgot épen nem. Most a zsidók üldözésével vonta magára Europa figyelmét. Több mint 100,000 zsidót üldözött ki már eddig az a nemzet, mely a szabadság előharczosa s az elnyomott népek szabaditója gyanánt szeretné magát tekintetni. S ez üldözések javában folynak most is. Szép szabadság s különös ismertető jele az orthodox hitnek — mondhatjuk. Ezen üldözések alkalmából Angliában a tél folytán a legtekintélyesebb egyházi és világi férfiak egy nagy meetinget tartottak volt, melyben a leghatározottaban elitélték Oroszországot. Legujabban Hollandiában Utrechtben alakult egy bizottság a végből, hogy a szerencsétlen üldözötteknek segélyt nyujtsanak. A bizottság által márt. 28-ról kibocsátott felhivás Harting, Ballot, Oproomer és Mallinckrodt által vannak aláirva. Oly nevek, a kik között az utrechti egyetem világhirü diszeivel találkozunk. A felhivásban egyebek között ez áll: „Németalföld a türelem klassikus földje, hol zsidók és keresztények évszázak óta békében élnek egymás mellett. Mutassuk meg a világnak, hogy ez még most is igy van, mutassuk meg azt, nem lármás gyülekezések által, a minőket Angliában tartottak, nem a rosszalásnak tüzes szónoklatokban való kifejezése által, hiszen itt inkább a szánalomnak van helye, nemcsak a szerencsétlen üldözöttek, hanem az ők vak üldözőik iránt is, a mennyiben ezek az alsóbb néposztályhoz tartoznak, a kiknek még annyi miveltségük sincs, hogy tettök beszámitás alá eshetnék. Mutassuk ki szánalmunkat egyszerü, de egyszersmind erős, tisztán németalföldi módon az által, hogy pénzt gyüjtsünk a szerencsétlen, tűzhelyeiktől elüldözött orosz zsidók segélyezésére, ... megmutatván ezáltal azt is, hogy Németalföldön minden hitkülönbség mellett egy szellem uralkodik t. i. az emberiesség szelleme.“ — Bizony e szellem nélkül nem is jő el Istennnek országa.

— Az odessai rabbit Prylouker-t talán épen az Oroszországban napi renden levő zsidóüldözések inditották arra, hogy megkisérelje a judaismus reformálását. Az uj izrael — ez a neve egy uj zsidó felekezetnek — az ujabb kori társadalmi szokásokhoz kivánván alkalmazkodni, a zsidók lényeges hagyományait megtartotta ugyan, de e végből a legrégibb kutfőhöz ment vissza s csakis a Mózes könyveinek tulajdonit feltétlen tekintélyt; a talmudot detronisálta s megfosztotta attól a tekintélytől, melylyel ez az orthodox zsidók előtt bir. A hagyományokban is az új izrael inkább a szellemet, mint a betüt keresvén, odáig megy, hogy a szombat nap helyett a vasárnapot üli meg s a körülmetélkedést is eltörölte. Mindenesetre jelentékeny reform, a honnan még csak egy lépés van

az ételek megkülönböztetésével is felhagyni s átalában beolvadni a mi társadalmunkba, a mint ezt a miveltebb és szabadelvübb zsidók eddig is megtették.

— Stockholmban mart. 23-án a szabadelvü protestansok egy egyletet alakitottak a németországi protestans egylet mintájára, ugyanazon czélból s ugyanazon eszközök felhasználásával. Svédország egyike a legszigorubb lutheranismus védbástyáinak. Ideje volt, a mint ezt a Renaisance, honnan e hirt átvesszük, megjegyzi, hogy oda is rést törjen magának az ujabbkori felvilágosodás. „De vajjon nem kell-e attól félnünk" — jegyzi meg tovább — „hogy a svéd protestantismus példabeszéddé vált türelmetlensége ezen szabadabb gondolkozásu protestansokra még sok üldözést és nyomorgatást von maga után, mig az egyház és a kormány által elismertetnek?" Hát hiszen ezt szerintünk sem fogják kikerülni; de a ki az igazságban gyönyörködik, annak késznek kell lennie azért — ha kell — meg is küzdeni. CZ.

LEVELEZÉS.

Deésfalva, 1882. ápril hó.

T. Szerkesztőség!

Egyházamban közelebbről annyi szép és nemes dolog történt, hogy nem tehetem, hogy azokat e becses folyóirat lapjain nyilvánosságra ne hozzam.

Mindjárt első sorban felemlitem a torony és templom kiigazitását, mely a mult nyáron történt. Ezt különösen a birtokos osztály buzgóságának lehet köszönni. A birtokos osztály egy másik szép ténye, hogy az egyház földjeinek megmivelésére a mult évben önként ajánlkozott s ezáltal a földek jövedelmezőbbekké lettek és az ekkla többféle szükségeinek teljes fedezése lehetővé vált.

Az egyház iránti buzgóság eme közös nyilatkozata mellett az áldozatkészség szép bizonyitékai az egyesek részéről történt nevezetes adományok.

Deésfalvi tkts. Dersi János ur, jelenleg Erzsébetváros járási szolgabiró, István nevü fia születése alkalmából csináltatott saját költségén az ekkla számára egy három lábon álló, kőrisfából készült diszes urasztalát, melynek értéke 40 frt.

Deésfalvi Dersi Leontina és Dunka Louise kisasszonyok, utóbbi róm. katholikus, ajándékoztak az egyház részére egy diszes szószék- és urasztala takarót, melyek selyem ripsz kelméből vannak készülve, kék alapon, hasonló szinü virágokkal, arany-sárga vonalakkal átszőve. A szószéktakarót gazdag selyem rojt köriti, mig az urasztali takarón 4 selyem-bojt diszlik. Értékük 60 forint.

Köri felügyelő gondnok tkts. Pataki László ur és tkts. Jármi Dánielné, sz. Szentkirályi Veronika urasszony, az épitendő mesteri és iskolaház költségei fedezésére külön-külön 100—100 frtot ajánlottak, előbbi érdemes gondnok igéretét be is váltotta.

Az egyház első és buzgó gondnoka tkts. Járai Róbert ur, a közszükségek fedezésére 27 frt 64 krt ajándékozott.

A torony és templom renoválásakor a mesterembereket ingyen élelmez-

ték tkts. Dersi István, Pataki László, Járai Róbert, Szentpáli Gergely és Dersi Sándor urak.

Végűl nem hagyhatom hálás emlités nélkül olvasó-körünk és könyvtárunk érdekében mivelt áldozatkészséget sem. Deésfalván 1864-ben alakult olvasókör oly czélból, hogy a nemesebb, jobb irányú magyar irodalmi müvcknek megszerzése és kikölcsönzése által a közmivelődést elésegitse. Az olvasókört alapitották a fennebb is emlitett birtokos urak 100 frttal. A vidék értelmisége nagy örömmel fogadta s évenkénti részvéttel és nagyszámú könyvadománynyal folyt be felvirágoztatására. S ma a könyvtár áll közel 400 darab munkából 670 kötetben. Alapszabályai megerősitését ép most várjuk a belügyministeriumtól. A könyvtár helyisége kezdet óta a papi szállás volt, a pap levén könyv- és pénztárnok. De a helyiség igen szükké válván, hogy a papi családon is segitve legyen, nehány melegkeblü egyháztag felhivására adományozások tétettek s f. évi márt. 12-én névnapi ajándékul ezen aláirást kaptam: „A deésfalvi unitárius papilak kijavitására tett önkéntes adakozás: Id. Pataki László 20 frt, Dersi István 10 frt, Járai Róbert 15 frt, Dunka Luiza 10 frt, Dersi Leontin 5 frt, Miske Elekné 5 frt, ifj. Pataki László 2 frt, Dersi Sándor 2 frt, Szentpáli Gergely 5 frt, Dr. Felszegi Jánosné 5 frt, Kökösi Sándor 1 frt. Összesen 80 frt.“

Az egyháziasság, a vallás és közmivelődés iránti buzgóság ily nemes tényei vannak ekklézsiánk aranykönyvében feljegyezve, melyeket a t. Szerkesztőség szivességéből az illetők iránti legforróbb köszönetem és hálám mellett hoztam nyilvánosságra.

Sándor Gergely,
deésfalvi pap.

IMA MÓZES KÁROLY FELETT

1882. márt. 17-én.

Isten! mindenható Felség! élet és enyészet hatalmas Ura! mi Atyánk! künn a természet vidám mosolya köszönt barátságosan; benn sötét gyásztól rezzen össze szivünk; künn a tavasz fénye virágokat nyit, bimbókat fakaszt; benn az enyészet szelének durva érintésére letörik a háznak annyi gonddal ápolt egyetlen királyi csemetéje. S csoda-e oh Atyánk! hogyha a mig künn élet és vidámság ömlik el s benn a sötét fekete éj teriti ki gyászfátyolát: a sziv fájdalomtól vérzik, a kebel fájdalomtól lesujtottan jajsohajokban tör egeid felé s összekulcsolt kezekkel és könnyes szemmel zokogja tenger keservét vagy mélán rejti el a kibeszélhetetlen bánatot.

Oh mert Atyánk! e veszteség nem is az első. Már többször borult be e család láthatára. Egéről egymásután hirtelen tüntek alá, kiket ők kis boldog világuk csillagainak néztek. És most Atyánk! miként beszéljük ki az ujabb veszteség feletti fájdalmat? Kettőjük elköltözött, de ketten maradtak ők, hogy mint jó testvérek együtt játszanák az életet. Minő boldogság, minő öröm lehetett nézni a gyöngéd ártatlan kis kezek czirókálásait, kettőjük édeskedéseit, szűz csókdosásait. tiszta ajakuknak És most a kettő közül is csak az egyik maradott.

Oh Isten! édes Atyánk! tekints az anya fájdalmára, ki egymásután fájdalommal szült gyermekeket a fájdalomra. „Szó hallatott a magas hegyen, sirás

és keserves jajgatás. Rákhel sirátván az ő fiait nem akara megvigasztaltatni.“ Tekints oh szent Isten! az édes anya fájdalmára, ki most hátramaradt egyetlen kis fiát vesztette el, s sirást és keserves jajgatást hallat, mint egykoron Rákhel Izrael hegyén. Oh a csapásokat mindig nehéz viselni, de a szeretteink elvesztése által okozott csapások a legmegrenditőbbek. Hátha még egymásután ragadja el őket a fekete madár, a halál -- oh mily nehéz akkor vigasztalódni.

És nézd az édes atya hallgatag, fájdalomtól dult kebelét is, a ki hiába kére, hiába könyörge: „tekints az én fiamra, mert nékem egyetlenegyem“. Ő már ha örvendett az örülökkel, sirt is sokat a sirókkal az életben. Nem egyszer indult meg felebarátjai koporsóinál. Ah de most az ő egyetlen fiát, képmását, jövendő reményét, büszkeségét, férfi örömét, boldogságát rejti magába a hideg koporsó. Csöndben alkotott szép reményei, melyek egyetlen kicsiny fiához a jelen örömeiben és a jövő kilátásaiban fűződtek, egyszerre szétfoszolva, meghiusitva. A fiak koronái a háznak s házának kicsiny koronája széttörött. És a te szolgád csüggedten hajtja meg fejét, hogy elvétetett tőle szemeinek kivánsága. S ha nem is szakgatja meg ruháit, mint Izrael veszteséget szenvedett férfiai, de annál erősebben dúl szivében a néma fájdalom. Tekints Atyánk! a te szolgád néma szenvedésére. És tekints ama szerető rokonok fájdalmára is, kiknek szive oly közel állott e családhoz, mintha önveszteségüket siratnák e kicsiny gyermek halálában.

Tekints és jövel a te vigasztaló szent lelkeddel; nyits lelki szemeink előtt Gileádot, a honnan égi balzsam csepegjen alá a kebel vérző sebeire. Az életnek és enyészetnek te vagy oh Isten Ura. Megfoghatatlan a mód, melylyel az élet és enyészet utait intézed. S nekünk, miként szent fiadnak, meg kell nyugodni akaratodon. Oh adj lelki erőt, hogy a te szolgád is, miként dicső mestere, dicső mesterünk, leljen megnyugvást szent akaratodban. A fájó szivekre, mint balzsamcseppeket hullasd a barátok és ismerősek részvétkönnyeit, mint vigasztalást szállitsd lelkükbe, a bánatrészvét tiszta, őszinte nyilatkozatait, hadd legyen az édes anyának keservében könnyebbülés az, hogy vele más nők, más anyák is sirnak, könnyeznek keservesen. És végül add értésükre amaz örök vigaszt is, hogy a kicsiny ártatlan lelke ama mennyei honba szállt, hol előtte a boldogság örökzöld virányai tárulnak fel.

Minket pedig tanits meg e kicsiny gyermek koporsójánál amaz igazságra, mit Jézus mondott: „Ilyenekké a mennyeknek országa“, hogy éljünk szeplőtlen, tiszta életet, hogy egykor nyerhessünk mi is dicsőséget te nálad. Szent fiad nevében kérünk, hallgass meg! Amen. **Péterfi D.**

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Magyar Plutarch. Uj Magyar Athenas. Ujabbkori magyar protestans egyházi irók életrajz gyüjteménye. Kálmán Farkas, Bierbrunner Gusztáv s mások közremüködésével gyüjté Sz. Kis Károly. Kiadja Aigner Lajos Budapest. 1. füz. Dr. Ballagi Mór arczképével, ára 50 kr. Bod Péter Magyar Athenasa óta, mely ezelőtt 116 évvel jelent meg, a magyar prot. irók életéről és müveiről rendszeres mű nem adatott ki. S már e körülménynél fogva is üdvözölnünk kell a vállalatot. Az első füzet Àcs Károlytól Bodola Sámuelig jön le betürendben és egyes életrajzok igen sikerülteknek mondhatók. Azonban nem titkolhatjuk el azt az észrevételünket, hogy

a mig némely életrajzok kissé szárazak, másokon igen meglátszik, hogy az adatokat az illető irók szolgáltatták életrajzaikhoz, mi a mig egyfelől előny, másfelől hátrány. Előny az adatok megbizhatósága, de nyilván hátrány az a fölös részletezés, mely némelyekben az illető iró legutolsó hirlapi czikkére is kiterjed. Ezen azonban segitve lesz, hogyha a szerkesztőség ugyanazt a mértéket alkalmazza minden irót illetőleg. Megjegyezzük még, hogy az első füzetben egy unitárius iró neve sem fordul elő, s kiváncsiak vagyunk rá, hogy a többi füzetek közleményei is a szerkesztőket azok közül valóknak fogják-e feltüntetni, kik az unitáriusokat még mindig nem számitják a protestansok közé. Különben ajánljuk a fontos vállalatot, mely irodalmunkban valóban hézagot fog pótolni. Az Uj M. Athenas 10 füzetben jelenik meg két hetenkint 4 ives füzetekben arczképpel. A kik negyedévre fizetnek elé 3 frtta', a füzeteket bérmentesen kapják.

„Az alapok és alapitványok jogi természetéről“ Orbán József sárospataki tanártól egy nagybecsü czikksorozat jelent volt meg a Prot. egyh. és isk. lapban, mely czikksorozat közelebbről egy önálló füzetben is megjelent. Egy rég megoldásra váró fontos kérdést tárgyal ebben a szakavatott iró elfogulatlanul, a történeti igazság tiszta fényénél. Óhajtjuk, hogy minél szélesebb körben elterjedjen s figyelemre méltassék e becses mü főleg a kérdés eldöntésére hivatott képviselőknél is. Megjelent Budapesten. Ára ?

„Egy nagynéne levelei“ czimen Warga Lajos, sárospataki tanár, elhunyt nejének Rajka Teréznek, ki számos elbeszélést és költeményt is irt, hátrahagyott irataiból egy igen érdekes kis müvet bocsáta közre. Megboldogult szerző, ki maga is egyike volt a legnemesebb gondolkozásu, finom miveltségü s a mellett a legegyszerübb s a legtermészetesebb nőknek, e müvet nem a világ hölgyei, hanem ama fiatal közép-osztályu, igazán házi nők számára irta, kik az élet komolyabb szakának még csak küszöbén állanak. A huszanöt levélben, melyekben egy nehány költött család története van előadva, szerző összehasonlitja a közelmultat a jelennel, s az életből vett példákkal igyekszik bébizonyitani, hogy nem mind jó az, a mi divat; hogy a nagyralátás, fényüzés, szereplési vágy sok családnak a megrontója; hogy az egyszerüség, a munka, szerény körülmények között is boldoggá, elégedetté tehet. Mikor az ember olvassa az egyszerü, de mégis oly vonzó irálylyal előadott bölcs és hasznos tanácsokat: önkéntelenül eszébe jut Goldsmithnek a „Wakefield-i lelkész“ czimü nemes irányu és oktató családi regénye, melynek szelemében és irányában vannak ez üdvös tanácsok is tartva a felnőtt leányoknak és fiatal asszonyoknak. Jelzett mü ára 60 kr. s kapható a Pfeiffer Ferdinánd-féle könyvkereskedésben Budapesten s Warga Lajos tanárnál Sárospatakon. Mi a legmelegebben ajánljuk t. olvasóink figyelmébe annyival is inkább, mert a kiadó, mint az általa irt előszóban elmondja, a befolyt jövedelemből szerzőnek egy szerény siremléket szándékszik állitani s hátrahagyott költeményeit életrajzával és arczképével közrebocsátani.

„Magyar Könyvtár“ czimen egy jóravaló vállalatot inditottak meg Dr. Székely Ferencz, Dr. Staub Móricz és Bakos János. Czéljok az, hogy a nép kezébe oly hasznos és mulattató olvasmányokat nyujtsanak, melyek a szivet nemesitik, az értelmet fejlesztik és az embernek azt a törekvését, hogy hazájának hasznavehető munkás tagja lehessen, előmozditják. A szerkesztőségünkhez beküldött 4 füzet, u. m. „A boldogság alapköve“, „A lélek tükre“ — Mayer Miksától s „Népmesék“ Győry Vilmostól — „Gazdasági rendszer“ Galgóczy Károlytól — teljesen igazolja, hogy a szerkesztők igéretöket be is váltják. Mi e derék vállalatot, mely a magyar nép értelmi és erkölcsi fejlesztését nagyban elősegiti, melegen ajánljuk t. olvasóink figyelmébe. Egyes füzetek ára 15 kr. Kiadja: Aigner Lajos Budapesten.

„Méhészeti káté“. A magyar országos méhészeti egyesület által pályadijjal jutalmazott mű. Irta Kühne Ferencz. Budapest. Kiadja a magy.

orsz. méhészeti egyesület, 1882. Bolti ára 1 frt. A 206 lapra terjedő s képekkel illusztrált pályaműről a birálók véleménye a volt, hogy az ugy az elmélet helyes leirásában, valamint a gyakorlat helyes utasitatásában felülmul minden eddig létező magyar méhészeti könyvet. Ajánljuk a méhészettel foglalkozók figyelmébe.

Electromos szikra-áramok kiegyenlitődése. Egyed Mózes főreálisk. tanártól. Különlenyomat az Orvos-természettudományi értesitőből. E kis füzet nagy tanultságra és önálló vizsgálódásra mutat s minden tekintetben dicséretére válik a tudós tanárnak.

„Magyar Prot. Egyh. és Isk. Figyelő" IV. füz. tartalma: Igehirdetés és lelkipásztorkodás. Czelder Márton. A közoktatás viszonya az államhoz és felekezethez. Melegh Gyula. A presbiteri egyházkormányzat Skócziában. Venetzianer Sándor. És a rendes rovatok. „Magyar tanügy" X. évf. IV. V. füz. a következő értékes főbb czikkekkel jelent meg: Hartmann rendszerének alapfogalmai. Alexánder Bernáth. A római nevelés. Oscar Browning. Maróthi György. Adalék a XVIII. száz methodikájához. Császár K. A. reáliskolák mathematikai tantervéről. Suppan V. Pro domo II. Kármán Mór.

Beküldettek: „A magyarországi református egyház országos zsinatának jegyzőkönyve" s „Az országos tanitói közgyülés munkálatai", az első a mult őszön tartott debreczeni zsinat, az utóbbi az 1881. augusztusi országos tanitói gyülés müködését tárgyazza. Katholikus Család, katholikus vallási, társadalmi, közmivelődési és gazdasági képes hetilap. Megjelenik minden vasárnap. Ára egész évre 6 frt. Szerkeszti Viszolay István. Budapest, VII., dohány-utcza 10. sz. Növendékek Lapja. Szerkeszti Vessi Emil. Főmunkatárs ifj. Szász Károly. Megjelenik Kolozsvárt a Franklin nyomdában, hetenként szerdán. E lap a 60-as években Réthi Lajos által hasonló czimmel szerkesztett ifjusági lap által mivelt tért kivánja elfoglalni. A mutatványszám érdekesen van összeállitva. Ára egész évre 3 frt.

KÜLÖNFÉLÉK.

Munkácsy nézete Krisztusról. Egy öreg franczia pappal szemben, ki a „Krisztus Pilátus előtt" czimü képen minden áron dicsfényt szeretett volna Krisztus feje köré, Munkácsy realistikus felfogását következőleg védte: „Hiszen — igy szólt a müvész — Krisztus épen azért, mert „emberi"-ségének tiszta tudatával birván, mégis szembeszállt a borzasztó halállal, emelkedik előttünk oly nagygyá.... Én nem tudnám e képet megfesteni, ha nekem Krisztust Istennek kellene képzelnem. Ő Istenhez hasonló lőn bölcsesége, emberbaráti szeretete és önfeláldozása által." E nyilatkozatból világosan kitünik, hogy Munkácsy, — ha névleg nem is, — de vallásos gondolkozását illetőleg: unitárius.

A Schulvereinkodás eme napjaiban érdekesnek látjuk közölni az alábbi levelet, mely épen a Schulverein hazájából Poroszországból érkezett hozzánk s melyből erdélyi szász atyánkfiai láthatják, hogy Poroszországban sem mindenki esküdött fel a Schulverein zászlója alatt a magyar nyelv és miveltség ellen, sőt olyanok is vannak, kik érdemesnek találják fáradságot venni a barbarnak keresztelt nyelv elsajátitására. A levél ugy, a mint magyarul irva van, szórúl-szóra a következő: „Az északi tengerparton, Königsbergben; 1882, Február 26-án. Igen tisztelt kiadóhivatal! Vagyok bátor az igen tisztelt kiadóhivatalt kérelmemmel felkeresni. Én szeretnék a „Ker. Magvető"-re előfizetni, de az előfizetési árát nem tudom, sem a lapot (vagyis folyóiratot) nem ismerem, kérnék tehát a „Keresztény Magvető"-ből egy példányt

mutatványul küldeni, hogy igy az érdekesnek igérkező unitárius folyóiratot megismerhessem. Teljes tisztelettel A. de Chabaud."

„Koronka Mátyus alapitvány". Mátyus Katalin, néhai Koronka László főkormányszéki tanácsos f. évi mártius hóban Maros-Vásárhelyt elhalt özvegye korán elhunyt derék fiai emlékére a fenti czim alatt a kolozsvári unitárius és a marosvásárhelyi ev. ref. collegiumnál 1000—1000 frt alapitványt hagyott végrendeletileg szegény szorgalmas tanulók segélyezésére.

Bükk László, folyóiratunk egyik régi és állandó pártolója Tótiban Nagy-Várad mellett, april 24-én szép alapitványnyal örökitette meg nevét, 330 holdnyi erdőségét az Akademiának ajándékozván, azzal a kikötéssel, hogy azt eladván, a bejövő összeget tőkésitse mindaddig, mig annak kamataiból három évenkint jutalmat lehet kitüzni egy-egy magyar történeti monographia megirására. Bükk L.-ót az alapitvány tételénél az a szempont vezérelte, hogy Horváth Mihály és Szalay László története mellett szükségesnek tartja egyes korszakoknak monographiákban való feldolgozását.

Abrudbányán az unitárius ekklézsiának mártius elején szép ünnepe volt. Akkor huzták fel az ujonnan készült harangokat zenekiséret mellett. Azt követőleg Barabás Ábel helyb. lelkész tartott szép alkalmi beszédet. — Örömmel adunk kifejezést a nyilvánosság terén is minden ilyen mozzanatnak, mely a hivek áldozatkészségére, az egyház és vallás iránti szeretetre utal, s mely ugy az egyháztagoknak buzgóságát, mint azon hitközség gondnokának, Mikó Dezső-nek fáradhatatlan ügybuzgalmát bizonyitja.

A gyulafehérvári róm. kath. püspöki székre a mártius hóban elhunyt Fogarasy Mihály helyébe Lönhárdt Ferencz prépost neveztetett ki. A lapok, mint legfőbb minősitvényét, kitünő administrativ tehetségét jegyzik fel.

„A magyar nyelv ellenőre" czimen Dr. Brassai Sámuel veterán tudósunk folyóiratot inditott meg, melynek tárgya és iránya folytonos és erélyes küzdelem édes anyai nyelvünk szántszándékos rontása ellen. Lesni fog minden alkalmat, melyben az irók és nyelvészek botlásait kimutathatja. Az egy ives füzetke nem lesz időhez kötve. Egynek az ára 10 kr; de avval a kikötéssel, hogy az illető előre tegyen le 10 krt a következő füzet ára fejében. Meg vagyunk győződve, hogy derék tudósunkat e nemes szándékában olvasóink nagy mérvben fogják támogatni.

Longfellow Wadsworth Henrik, az Egyesült államok legnagyobb s legnépszerübb költője rövid ideig tartó betegségben, mártius 24-én váratlanul elhunyt Cambridgeben. A nagy költő unitárius vallásu volt, s a koporsója felett testvére Longfellow Sámuel unitárius lelkész mondott megható imát; s Everett a „Harvard egyetem" tanára szintén beszédet tartott. A „Mount Auburn" temetőben nyugosznak porai Channing és Agassiz társaságában. Longfellow Portlandban született 1807-ben február 27-én. Tulajdonképen a jogi pályára készült. Jeles tehetségével oly hamar magára vonta a figyelmet, hogy már 18 éves korában a „Bowdoin-College"-ben a modern nyelvek tanárává választották. 1826-ban Europába utazott, hol három évet töltött s visszatérése után két év mulva megnősült. 1835-ben a „Haward College"-ben a szépirodalom tanára lett s miután husz évig tanárkodott, visszavonult a magán életbe, hogy egészen a költészetnek éljen. Még három izben utazott Europában, s utazásának nagy befolyása volt müveire. 1874-ben Disraelivel szemben Edinburgban, a „Lord Rectorságra" Longfellow is ki volt jelölve, s jóllehet Disraeli győzött, de a sok szavazat, miket kapott, nagy népszerüségét tanusitotta a modern Athenben. Költeményei, melyek Europában is hirnévre juttatták, sürün jelentek meg egymás után kisebb-nagyobb kötetekben. Műforditásain kivül az alábbi eredeti müvei érdemelnek emlitést: „The Voices

of the Night" (Az éj hangjai); „Ballads and Other Poems" (Balladák és más költemények); „Poems On Slavery" (A rabszolgaságról); Evangeline, The song of Hiawatha stb. A lábas óra, s „Excelsior" czimü költeményei magyarra is le vannak forditva. Költeményeiben mélység, nemes, vallásos kedély, finom érzék s magas miveltség egyesülnek. Szabadelvü nézeteit a társadalmi kérdésekről, mint egy optimista, keresztény megnyugvással adta elő. Mint embert, nyilt, őszinte jellemeért s egyszerü nemes modoráért, mindenki szerette s becsülte. Nem csoda tehát, ha rögtöni halála oly átalános részvétet keltett.

Darwin Károly szül. 1809. feb. 12-én, meghalt 1882. ápril 21-én. Darwinnak, korunk egyik legnagyobb tudósának a halál hire, mint az angol lapokból olvassuk, Londonban s egész Angliában oly nagy gyászt okozott, a milyen Disraeli és Carlyle elhunytakor sem nyilatkozott. Őt tartják elsőnek ez évszáz angol nagy férfiai közt, mert, mint Newton, uj irányt adott a kor szellemének. Tanulmányait Shrewsburyben, születése helyén, végezte el. Azután az edinburgi és cambridgei egyetemekre ment, 1831-ben mint természetbuvár résztvett a Fitzroy kapitány expeditiójában Délamerikába és a Csöndes Ocean szigeteire s 1836-ban tért vissza Angliába. 1839-ben nőül vette Wedgwoodnak a róla elnevezett köedény feltalálójának unokáját, mely házassága által igen kedvező vagyoni helyzetbe jutott s kizárólag tudományos buvárlatainak szentelhette életét. Délamerikai utazásában szerzett tapasztalatait a „Journal of Researches into the Geology and Natural History of the Various Countries etc." czimü müvében tette közzé. Ezenkivül irt számos tudományos czikket s értekezést különböző folyóiratokban. Darwin a természettudományokkal és geologiával foglalkozó körök figyelmét csakhamar magára vonta, de világhirüvé akkor lett, a midőn 1859-ben „The Origin of Species by means of Natural Selection" (A fajok keletkezéséről a természetes kiválás utján) czimü munkája megjelent. E müvével felrázta a tudományos világot, s elkeseredett vitákra adott alkalmat a természettudósok, bölcselők s különösen az egyház férfiai között. Egy másik nevezetes munkájában, melynek czime: „The Descent of Man and on Selection in Relation to Sex" s mely 1871-ben jelent meg, azt fejti ki, hogy az ember és majom közös őstől származnak. Ez ugynevezett darwinismusnak a tudományos világban számos követője és ellenfele akadt; de tana kétségtelenül a tudomány minden ágára nagy befolyást gyakorott és nevét Galilei, Kepler és Newton neve mellé emelte.

Gyászhirek: Mózes András lelkésztársunk igen érzékeny csapást szenvedett egyetlen figyermekének Károlynak f. évi mártius hó 16-án hosszas szenvedés után másfél éves korában történt elhunytában. Farkas György, szentgericzei lelkész, maroskörі nyugalmazott unitarius esperes és egyh. főközügyigazgató ápril hó 24-én életének 83-ik, özvegységének 5-ik évében, az Urban jobb létre szenderült. Az elhunyt jeles egyházférfiut testvérén, Farkas Annán és ennek gyermekein kivül a szentgericzei hitközség fájlalja mindenek felett. De halála hirét részvéttel fogadja az egész unitarius egyház, mely benne egyik legtiszteletreméltóbb alakját, egyik legbuzgóbb munkását veszitette el. (Életrajzot kérünk a körből.) Abrudbányai Fikker Ferencz szolgabiró, f. évi ápril 17-én hosszas szenvedés után elhunyt. Az 1848/9-i szabadságharczban mint honvéd szolgálta kitünően a hazát. Később mint közhivatalnok müködött. Nagyszámu családot hagyott kátra, kik közül egyik leánya Gyöngyösi Béla, marosvásárhelyi kir. erdősz neje.

Sajtóhibák. Gróf Kuun Géza első füzetünkben megjelent „Nabarza Istennévről" czimü czikkében az 1-ső lapon ὀνομάτον helyett ὀνομάτων; ugyanezen a lapon a 9-ik sorban ἔχει helyett ἔχει; a 4-ik lap 19. sorában az ó-baktriai hangnak helyett ó-baktriai z hangnak olvasandó.

ARANY-KÖNYV.

A Dávid Ferencz alapitványra tett kegyes adományok.

Harminczegyedik közlemény.

(Lásd Ker. Magv. XV. köt. 158. lap.)

4649.	Dr. Csiki Sámuel 1880 május 14-én	10 frt — kr.
4650.	Takarékpénztárban 1880 jun. 30-án kamat . . .	— „ 94 „

1. Sándor Páter H. Szt. Péterről 1880 jul. 20-án . .	— „	50 „
2. Török Sámuel Szt. Mihályról „ aug. 30-án . .	1 „	— „
3. Szt. Mihályi ekkla perselypénz „ „ „ . .	— „	50 „
4. Koncz Imre Csigmoról „ „ „ . .	6 „	— „
5. P. Horváth Borbára őnga „ dec. 23-án . .	10 „	— „
6. A kolozsvári ekkla perselypénz „ dec. 29-én . .	14 „	70 „
7. Takarékpénztárban jóváirt kamat 1880 dec. 31-én és 1881 jun. 30-án	4 „	87 „
8. Dájbukát János M. Vásárhelyről 1881 apr. 22-én .	1 „	— „
9. Takarékpénztárban jóváirt kamat „ dec. 31-én .	2 „	96 „
4660. P. Horváth Borbára őnga 1882 jan. 8-án . . .	10 „	— „
1. Kolozsvári ekkla perselyénze 1882 jan. 9-én . .	20 „	— „
2. Ulár Pál tanár „ „ „	1 „	— „
3. Ferenczi Mózes isk. mester H. Szt. Péterről 1882 febr. 2.	1 „	— „
4. Az alap jövedelméből főtanácsilag kiutalt összegek elszámolása után 1881 dec. 31-én fenmaradt részletben a közpénztárból tőkésités végett átvettem 1882 apr. 24-én	126 „	34 „
összesen . .	211 frt	54 kr.
Hozzáadva az előbbi 30. közl. összegét . .	11619 „	04 „
Az alapitvány . .	11830 frt	58 kr.

Épen két éve, hogy a Dávid Ferencz-alapitványra kezem alá befolyt kegyes adományokról kimutatást e helyen nem adtam. Oka az, mert ez idő alatt alig nehány adomány tétetett e czélra. Midőn a fennebbieket ezennel közölni kötelességemnek ismerem, teszem ezt nemcsak azért, hogy az illetőket megnyugtassam, hanem azért is, hogy elmondhassam, miszerint „a leányka nem halt meg, csak alszik." Közelebbről egyházunknak más, nem kevésbé fontos szükségei vevén igénybe a hivek áldozatkészségét, különben is az alapitványnak fundamentuma már meg levén vetve, nem tartottam sem időszerünek, sem szükségesnek a figyelmet ez alapitványunk iránt ébren tartani. Most sem kivánok riadót fúni. Csak annyit jegyzek meg, hogy hitem és meggyőződésem szerint ez alapitványnak egyházunkban nagy rendeltetése van. A közelebb mult két évben már ezer frttal járult közszükségeink pótlására. A folyó évben az utóbbi főtanácsi határozat értelmében négyszáz frt szegényebben javadalmazott belső embereink, esetleg ezek özvegyei és árvái segélyezésére fog fordittatni. Mennyi könnyet letörölhet, mennyi sebet begyógyithat, ha majd idővel az alapitvány gyarapodásával nagyobb összegek bocsáttathatnak évenként rendelkezés alá! Ez alapitvány van arra hivatva, hogy egykor a németországi Gusztáv Adolf-féle alapitvány szerepét vigye kicsiny egyházunkban vagy hogy nekünk is legyen egy domestikánk, melynek megalapitásában magyarországi protestans testvéreink is oly nagy buzgalommal fáradoznak. Addig is, mig ez irányban eszméimet tán bövebben kifejthetném, vegyék fontolóra a mondottakat különösen lelkészeink s ne tekintsék a Dávid Ferencz-alapitványt a napi rendről már levettnek s bezártnak.

Kolozsvárt, ápril 28-án 1882.

Ferencz József.

A Budapesten alapitandó unitárius rendes lelkészi állomásra s állandó imaházra tett kegyes adományok.

X. közlemény.

Az ujszékeli unitárius egyház 43. számu gyüjtőivén: az ujszékeli unitárius egyház pénztára 15 frt, Rafaj Domokos lelkész 1 frt, Kis Tamás 1 frt, özv. Rafaj Dánielné 1 frt, Szőcs János 1 frt, Duka Rachel 1 frt, Buzogány

István 50 kr, István Mihály 50 kr, id. Murvai Sámuel 50 kr, Szabó József 50 kr. Dimény József 50 kr. Összesen 22 frt 50 kr.

Borbély Sámuel zilahi állami tanitóképezdei tanár úr 169. számu gyüjtőivén: Borbély Sámuel tanár 2 frt, Faluvégi Albert tanitóképezdei igazgató-tanár Zilahon 1 frt, Czöndör Sándor képezdei gyakorlótanitó 30 kr, Versényi Gábor Rajztanár 50 kr, Magyari István ev. ref. lelkész 1 frt, Puskás Sándor 50 kr, Eltető Elek kir. főmérnök 1 frt, Szikszai Lajos 1 frt, Lányi Károly 1 frt, Dr. Bereczky Károly 1 frt, Fehér Lajos birtokos M.-Goroszlóról 4 frt. Összesen 13 frt 30 kr.

Járai Róbert ur 365. számu gyüjtőivén: Jármi Dánielné, unitárius vallásu, 10 frt, Járai Róbert, unitár., 10 frt, Rend Dénes, unitár., 1 frt, Bartók László, ev. reform., 1 frt, Müller Iván, ev. lutheranus, 2 frt, Juraszeg Klára kisasszony, unitárius, 1 frt, Rákosy Sámuel, róm. katholikus, 2 frt, Somai Domokos, ev. reform., 1 frt, Weisburg Jakab, israelita, 1 frt, Weisburg Móses, israelita 1 frt. Összesen 30 frt.

Gálfi Sándor úr 180. számu gyüjtőivén: Gálfi Sándor jószágigazgató Gernyeszeg 50 frt, Gálfi Sándorné ő nagysága 10 frt. Összesen 60 frt.

Kovácsy Róza kisasszony 461. számu gyüjtőivén Kolozsvárt: Ürmösi Gyula 2 frt, Berde Béla 2 frt, Fangh Antonia és Izabella 2 frt, Csákány Vilma Gyalu 1 frt, Péchy Kata 2 frt, Végh Erzsi 1 frt, Gelei Lajos 1 frt, Kelemen Lajos 1 frt, Ürmösi Jenő 1 frt, Ferencz Zsuzsa 1 frt, Ferencz Ilona 1 frt, Gyulai Etelka 1 frt, Májai Béla 1 frt 50 kr, Nagy Sándor B.-Hunyad 1 frt, Agh Vilma B.-Hunyad 1 frt, Agh Róza B.-Hunyad 1 frt, Kecskeméty József 1 frt, ifj. Agh Ferencz 1 frt, Földesi Teréz 20 kr, Iszlay Erzsi 40 kr, Lukács Julia Tordán 1 frt, Filep Jolán 1 frt, Pap Eszter 1 frt, Szentkirályi Lilla 1 frt, Keresztes Róza 1 frt, Pápai Ilona 50 kr, Székely Ilona és Rebeka 1 frt, Veress Ilonka 1 frt, Tanka Irma 1 frt, Rediger Juli 50 kr, Szabó Kata 1 frt, Májai Ivánka 1 frt, Biluska József 5 frt, Finta Emma 1 frt, Kovácsy Róza 2 frt. Összesen 42 frt 10 kr.

Becsák János 454. sz. gyüjtőivén évenként 4 frt.

Székely Elek országgyülési képviselő úr közvetitésével: Szontag Pál képviselőházi alelnök ur, ev. lutheranus, 10 frt, Dr. Kajcsik Ferencz országgyülési képviselő ur 10 frt, Szontag Antal, te.éziánumi növendék, unitárius, 1 frt. Összesen 21 frt.

E közlemény összege 192 frt 90 kr. Ehez adva a IX ik közlemény összegét: **9333** frt **91** krt, az alap teszen: **9526** frt **81** krt.

Budapest, április 11. 1882.

Hajós János,
egyházi gondnok.

Végh József,
egyházi pénztárnok.

A **bágyoni unitárius birtokosság** 1881-ben ujabban 1528 frt 30 krt ajándékozott ekklézsiánknak kepemegváltásra. Továbbá tordai bányanagy ngs B a l á z s E m i l a harangok felhuzására egy málha kötelet ingyen átengedett és ekklánknak 2 frtot ajándékozott, mit is nyilvánosan is megköszönni kötelességének érezte

Csegezy László,
bágyoni unitárius lelkész.
